

Vzdelávací materiál

INOVÁCIA EURÓPSKÝCH PRÁVNÍKOV S CIEĽOM POSILNIŤ PRÁVA DETÍ
SO ZDRAVOTNÝM POSTIHNUTÍM

Belgicko

Bulharsko

**Česká republika
a Slovensko**

Írsko

Litva

Poľsko

Rumunsko

Koordinátor

**Projekt spolufinancuje
Európska únia**

Vzdelávací materiál bol zostavený v rámci projektu „Inovácia európskych právnikov s cieľom posilniť práva detí s postihnutím“ (JUST/2014/RCHI/AG/PROF/7362), ktorý je realizovaný s finančnou podporou Európskej komisie, Generálneho riaditeľstva pre spravodlivosť a spotrebiteľov. Dfd

Obsah

A. Prehľad: Čo sú ľudské práva	3
B. Hlavné dokumenty	3
C. Kľúčové práva	4
1. Právo na začlenenie do komunity a život v komunite	6
2. Právo na vzdelanie	7
3. Právo na zdravie	8
4. Právo nebyť podrobený zneužívaniu	9
5. Prístup k spravodlivosti	10
D. Práva dievčat	11
E. Získavanie schopností k zastupovaniu detí	13
F. Práca s traumou	15
G. Primerané a procesné úpravy	17
H. Opravné prostriedky	21
1. Regionálne - európske mechanizmy	22
2. Medzinárodné opravné prostriedky	24
I. Strategická litigácia	27
1. Stanovenie celkového cieľa a stratégie pre zamýšľanú zmenu	29
2. Vytvorenie litigačného tímu	30
3. Vymedzenie kritérií pre výber prípadu	30
4. Naplánovanie a výber klienta	31
5. Vytvorenie plánu prípadu	32
6. Posúdenie rizík	32
7. Vytvorenie plánu podpory klienta	33
8. Zhromaždenie dôkazov	33
9. Realizácia litigácie	34
10. Implementácia rozsudkov, vrátane advokačných aktivít a nadväzujúca litigácia	34

A. Prehľad: Čo sú ľudské práva?

Ľudské práva sú základné práva, ktoré patria všetkým ľuďom už len z toho dôvodu, že sú ľudské bytosti. Ide napríklad o právo na osobnú slobodu alebo právo na život. Ľudské práva sú práva univerzálne, čo znamená, že ich majú všetci bez ohľadu na národnosť, miesto pobytu, pohlavie, sexuálnu orientáciu alebo rodovú identitu, rasu a etnicitu, náboženstvo, jazyk alebo iný status. Ľudia s nálepkou zdravotného postihnutia alebo duševnej poruchy majú všetky ľudské práva, a to bez akejkoľvek diskriminácie.

Ľudské práva sú založené na niekoľkých základných princípoch, vrátane princípu univerzality, rovnosti a nediskriminácie. Sú upravené v právnych predpisoch, vrátane medzinárodných zmlúv.

B. Hlavné dokumenty

Medzi hlavné medzinárodné zmluvy o ľudských právach patria:

- Všeobecná deklarácia ľudských práv (UDHR)
- Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach (ICCPR)
- Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach (ICESCR)
- Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím (CRPD)
- Dohovor OSN o právach dieťaťa (CRC)
- Dohovor OSN o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (CEDAW)
- Dohovor OSN proti mučeniu a inému krutému, neľudskému alebo ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu (CAT)
- Medzinárodný dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie (ICERD)
- Európsky dohovor o ľudských právach (ECHR)
- Európsky dohovor na zabránenie mučeniu a neľudskému či ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu (ECPT)
- Charta základných práv Európskej únie
- Európska sociálna charta

Tieto dokumenty obsahujú katalóg ľudských práv, ktoré garantujú. Taktiež formulujú záväzky pre štáty (a teda vládu, parlament a sudy v každej krajine, ktorá daný dohovor ratifikovala). Ide o záväzky **rešpektovať**, **chrániť**, **plniť** a **podporovať** ľudské práva.

V závislosti od ratifikácie, ako aj od konkrétneho systému v danej krajine (tzv. monistický alebo dualistický systém), môžu byť práva upravené týchto dohovoroch priamo aplikovateľné v rámci vnútroštátneho práva. Väčšina národných ústav tiež obsahuje ustanovenia garantujúce ľudské práva.

Dohovor OSN o právach dieťaťa (CRC) a Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím (CRPD) sú dva kľúčové medzinárodné dohovory, ktoré garantujú práva detí so zdravotným postihnutím. CRC, ktorý bol prijatý v roku 1989, stanovuje občianske, politické, hospodárske, sociálne a kultúrne práva detí.¹ Tieto práva majú všetky deti, bez ohľadu na to, kde a kto sú. Podľa CRC, ktorý je mimochodom najviac ratifikovaný medzinárodný dohovor na planéte (nebol ratifikovaný iba USA a Somálskom), sú deti považované za nositeľov, subjektov práv a nie iba za objekty starostlivosti.² Článok 23 CRC konkrétne upravuje práva detí so zdravotným postihnutím. Výbor OSN pre práva dieťaťa je zložený z 18 nezávislých expertov a monitoruje implementáciu CRC. Výbor posudzuje správy

¹ Všetky členské štáty Európskej únie ratifikovali CRC.

² Pozri <http://www.unicef.org.uk/UNICEFs-Work/UN-Convention/>

podané štátom a pôsobí tiež ako tzv. kvázisúdny orgán, pretože posudzuje aj individuálne sťažnosti na porušenie práv upravených v CRC.

CRPD je najnovší dohovor OSN o ľudských právach a Slovensko ho ratifikovalo v roku 2010. Dohovor priniesol úplnú zmenu paradigmy v oblasti práv osôb so zdravotným postihnutím. Ide o prechod od tzv. **medicínskeho modelu** zdravotného postihnutia, ktorý chápe ľudí s postihnutím ako objekty (starostlivosti, ochrany, charity a niekedy i ľútosti a strachu), k tzv. **sociálnemu modelu** zdravotného postihnutia, ktorý zdôrazňuje, že každý človek s postihnutím je subjektom plného spektra ľudských práv na rovnakom základe s ostatnými. Konkrétnym príkladom tejto paradigmatickej zmeny je právo na život v komunite.³ Čo sa týka práv detí so zdravotným postihnutím, CRPD špecificky odkazuje na CRC a na práva detí zakotvené v preambule, v ods. r), v článku 3 písm. h), článku 4 ods. 3, a v článkoch 6 a 7. Obdobne ako v prípade CRC, aj na základe CRPD bol vytvorený monitorovací výbor, konkrétne Výbor OSN pre práva osôb so zdravotným postihnutím. Tento Výbor hodnotí správy podané štátmi, ktoré sú zmluvnými stranami dohovoru (ako aj alternatívne správy podané neziskovými organizáciami) a posudzuje tiež individuálne sťažnosti a slúži teda aj ako tzv. kvázisúdny orgán.

Ostatné relevantné medzinárodné dokumenty sú:

- i. Smernica EÚ (2012/29/EU), ktorou sa stanovujú minimálne normy v oblasti práv, podpory a ochrany obetí trestných činov.⁴ Táto smernica upravuje, kto je obeťou trestného činu, garantuje rešpektovanie práv obetí a zaistenie náležitej ochrany, podpory a prístupu k spravodlivosti.
- ii. Usmernenia Výboru ministrov Rady Európy o súdnictve zohľadňujúcom potreby detí,⁵ ktoré napomáhajú štátom vytvoriť súdny systém vo všetkých konaniach, vrátane občianskych, správnych a trestných konaniach, ktorý by zohľadňoval špecifické potreby detí a zaisťoval ich efektívny a dostatočný prístup k spravodlivosti.
- iii. Návrh štandardov k integrovanému systému ochrany detí od Európskej komisie (DG Spravodlivosť)⁶, ktoré majú upravovať štandardy pre systémy, ktorých úlohou je chrániť deti a reagovať na ich potreby, systémy starostlivosti o deti a ochrany detí pred násilím.

C. Kľúčové práva

Deti so zdravotným postihnutím čelia dvojnásobnej zraniteľnosti, a to z dôvodu svojho veku a z dôvodu svojho zdravotného postihnutia. Ich situácia teda spadá tak do rámca práv detí, ako aj do rámca práv osôb so zdravotným postihnutím. Medzisektorová (alebo viacnásobná) diskriminácia je osobitný fenomén v ľudskoprávnej teórii. Predstavuje prístup, kedy sa rôzne kategórie identít môžu u jedného človeka prekrývať a existovať vedľa seba, a to spôsobom, ktorý vytvára kvalitatívne odlišnú skúsenosť pri porovnaní s jednotlivou individuálnou charakteristikou. V praxi hovoríme napr. o dieťati s postihnutím, ktoré bude mať inú skúsenosť než dieťa bez zdravotného postihnutia, ale tiež inú skúsenosť ako dospelá osoba s postihnutím, a jeho skúsenosť preto nemožno jednoducho označiť ako kombináciu týchto dvoch identít. Skúsenosti detí so zdravotným postihnutím sú unikátne a z tohto dôvodu komplexnejšie než súčet dvoch identít. Deťom (a vôbec všetkým osobám so zdravotným

³ Pozri tzv. ITHACA Toolkit, dokument dostupný na: https://www.thl.fi/documents/189940/1878598/2.4_Ithaca_Toolkit_English.pdf/bbd4594f-a221-48be-822a-9c5fac843454

⁴ http://ec.europa.eu/justice/criminal/victims/index_en.htm

⁵ <http://www.coe.int/en/web/children/child-friendly-justice>

⁶ http://ec.europa.eu/justice/fundamental-rights/rights-child/protection-systems/index_en.htm

postihnutím patria) všetky práva vyplývajúce nielen zo CRC a CRPD, ale aj z ostatných medzinárodných a národných ľudskoprávných dokumentov. CRC a CRPD možno ale chápať ako *lex specialis* k týmto dokumentom.

Medzi kľúčové práva, ktorým sa budeme v rámci tohto školenia venovať, patria:

1. Právo na začlenenie do komunity a život v komunite
2. Vzdelávanie
3. Zdravie
4. Právo nebyť podrobený zneužívaniu
5. Prístup k spravodlivosti

Všetky tieto práva sú vzájomne prepojené prierezovým princípom **nediskriminácie**. Základom je preto uznanie **rovnosti pred zákonom** a na základe zákona, a toho, že všetky ľudské bytosti majú právo na plné užívanie všetkých ľudských práv a základných slobôd bez rozdielu.

Princíp nediskriminácie je upravený v článku 5 CRPD, ktorý zakazuje diskrimináciu na základe zdravotného postihnutia. To znamená „robenie rozdielov, vylúčenie alebo obmedzenie na základe zdravotného postihnutia, ktorých cieľom alebo účinkom je narušiť alebo znemožniť uznávanie, využívanie alebo uplatňovanie všetkých ľudských práv a základných slobôd na rovnakom základe s ostatnými ... zahŕňa všetky formy diskriminácie, vrátane odmietnutia primeraných úprav“ (pozri definície v čl. 2 CRPD).

V tejto súvislosti je potrebné si uvedomiť, že diskriminujúca osoba alebo subjekt nemusí mať úmysel diskriminovať. Postačí, že dôsledkom jej krokov alebo politik sa osoba so zdravotným postihnutím dostáva do menej výhodného postavenia. Za diskrimináciu sa považuje aj odmietnutie tzv. primeraných úprav, ktorými sú „nevyhnutné a adekvátne zmeny a prispôbenie, ktoré nepredstavujú neúmerné alebo nadmerné zaťaženie a ktoré sa robia, ak si to vyžaduje konkrétny prípad, s cieľom zabezpečiť osobám so zdravotným postihnutím využívanie alebo uplatňovanie všetkých ľudských práv a základných slobôd na rovnakom základe s ostatnými.“

Článok 2 CRC zakazuje všetky formy diskriminácie z dôvodu „rasy, farby pokožky, pohlavia, jazyka, náboženstva, politického alebo iného zmýšľania, národnostného, etnického alebo sociálneho pôvodu, majetku, telesnej alebo duševnej nespôsobilosti, rodu a iného postavenia dieťaťa alebo jeho rodičov, alebo zákonných zástupcov.“ Diskriminácia je zakázaná aj článkom 14 a Protokolom 12 k Európskemu dohovoru o ľudských právach, a tiež článkom 21 Charty základných práv EÚ.

Ľudia so zdravotným postihnutím nečelia iba diskriminácii založenej na ich skutočnom alebo domnelom postihnutí. CRPD v tomto ohľade uznáva, že tieto osoby sú vystavené „mnohonásobným a závažným formám diskriminácie na základe rasy, farby pleti, pohlavia, jazyka, náboženstva, politického alebo iného presvedčenia, národnostného, etnického, domorodého alebo sociálneho pôvodu, majetku, rodu, veku alebo iného postavenia.“ Pôjde o situácie, ktoré zahŕňajú diskrimináciu detí so zdravotným postihnutím, ktoré majú zároveň rómsky pôvod, patria k sexuálnym menšinám (LGBTI), vyznávajú židovskú alebo moslimskú vieru, deti v migračnom postavení, apod.

Bližšie sa venujeme piatim základným právam detí so zdravotným postihnutím, pričom sa zameriavame na povahu daného práva, z akých prameňov medzinárodného práva ľudských práv vychádza a na zaujímavé špecifiká daného práva.

1. Právo na začlenenie do komunity a život v komunite

Povaha práva

Každé dieťa má právo na život so svojou rodinou alebo v rodinnom prostredí a na podporu žiť v bezpečnej a inkluzívnej komunite.

Medzinárodné štandardy

Článok 19 CRPD upravuje “rovnaké právo všetkých osôb so zdravotným postihnutím žiť v spoločenstve s rovnakými možnosťami voľby na rovnoprávnom základe s ostatnými.” Toto právo zahŕňa voľbu kde a s kým bude človek žiť, ako aj právo na podporu a prístup k verejným službám. Článok 23 CRC je starší a jeho znenie nie je také konkrétne. Podľa tohto ustanovenia deti so zdravotným postihnutím majú “žiť plnohodnotný a riadny život v podmienkach zabezpečujúcich dôstojnosť, podporujúcich sebadôveru a umožňujúcich aktívnu účasť dieťaťa v spoločnosti.”

Súčasťou tohto práva je predpoklad, že deti by mali vyrastať vo svojej biologickej rodine alebo, ak to nie je možné, v rodinnom prostredí. Článok 23 CRPD upravuje povinnosť zaistiť “dieťa nebolo oddelené od svojich rodičov proti svojej vôli s výnimkou prípadov, keď príslušné orgány na základe súdneho preskúmania a v súlade s platným právom a predpismi rozhodnú, že takéto oddelenie je nevyhnutné v najlepšom záujme dieťaťa. Dieťa nesmie byť v nijakom prípade oddelené od svojich rodičov v dôsledku jeho zdravotného postihnutia alebo zdravotného postihnutia jedného či oboch rodičov.”

Podľa článku 9 CRC štáty “zabezpečia, aby dieťa nemohlo byť oddelené od svojich rodičov proti ich vôli, okrem prípadov, keď príslušné úrady na základe súdneho rozhodnutia a v súlade s platným právom a v príslušnom jednaní určia, že takéto oddelenie je potrebné v najlepšom záujme dieťaťa.”

Európsky dohovor o ľudských právach v článku 8 upravuje právo na súkromný a rodinný život, domov a korešpondenciu. Právo na osobnú slobodu upravuje v článku 5, podľa ktorého nie je možné osobu zbaviť slobody svojvoľne. Dôležitým rozhodnutím je rozsudok Veľkej komory ESĽP vo veci *Stanev proti Bulharsku* (2012), podľa ktorého opatrovník nesmie dať súhlas s umiestnením človeka s duševným postihnutím do zariadenia sociálnych služieb proti jeho vôli, nezákonne ho zbaviť osobnej slobody a brániť mu v prístupe k spravodlivosti. Tento prípad môže byť relevantný aj pre situáciu detí s postihnutím, ktoré majú rovnako ako dospelý s obmedzenou spôsobilosťou na právnej úkony zástupcu, a nemôžu samostatne robiť právne relevantné rozhodnutia.

Vedeli ste?

Práva, ktoré sme rozoberali vyššie, sú porušené, ak deti so zdravotným postihnutím a ich rodiny nedostanú takú podporu, ktorá by im umožnila žiť v komunite. Posúďte prípad Davida, Štěpána a Miroslava, troch českých chlapcov s autizmom, duševným postihnutím a poruchami správania.⁷ Ako chlapci dospievali, ich rodiny prestávali zvládať starostlivosť bez pomoci a tak pomoc požiadali krajský úrad, aby chlapci mohli zostať bývať doma. Konkrétne chceli, aby kraj pomohol miestnemu poskytovateľovi sociálnych služieb, ktorý plánoval postaviť malú pobytovú službu pre týchto chlapcov s veľmi špecifickými potrebami.

⁷ MDAC, Czech Supreme Court enforces legal right for children with disabilities to live in the community. Dostupné na: <http://www.mdac.org/en/news/czech-supreme-court-enforces-legal-right-children-disabilities-live-community>

Žiadosť o podporu bola ale zamietnutá a namiesto toho kraj použil prostriedky na prestavbu pavilónu veľkého ústavu. Rodiny sa preto obrátili na súd.

Krajský súd najskôr odmietol žalobu s tým, že nikto nemá právo na poskytovanie sociálnych služieb, ktoré by bolo možné vymôcť na súde. Najvyšší správny súd ale toto rozhodnutie zrušil a konštatoval, že deti s postihnutím majú vymožitelné právo na sociálne služby, ktoré im zabezpečia život v komunite so svojou rodinou.

2. Právo na vzdelanie

Povaha práva

Bez ohľadu na zdravotné postihnutie má každé dieťa právo na vzdelanie v inkluzívnom vzdelávacom prostredí.

Medzinárodné štandardy

Článok 24 CRPD uvádza, že vzdelávanie by malo byť zamerané na “plný rozvoj ľudského potenciálu a pocitu vlastnej dôstojnosti a hodnoty a na posilnenie rešpektovania ľudských práv, základných slobôd a ľudskej rozmanitosti” (článok 24 ods. 1, písm. a)), a “rozvoj osobnosti, talentu a tvorivosti osôb so zdravotným postihnutím, ako aj ich duševných a telesných schopností v maximálnej možnej miere” (článok 24 ods. 1, písm. b)). Nad rámec problematiky zdravotného postihnutia CRPD prepája vzdelávanie s účinným zapojením v slobodnej spoločnosti (článok 24 ods. 1, písm. c)).

Pre implementáciu týchto cieľov musia vlády najskôr “uznať právo osôb so zdravotným postihnutím na vzdelanie.” Sloveso “uznať” znamená, že vlády musia prijať také legislatívne zmeny, aby právny poriadok výslovne zakotvoval právo každého človeka so zdravotným postihnutím “na rovnakom základe s ostatnými prístup k inkluzívnemu, kvalitnému a bezplatnému základnému a stredoškolskému vzdelaniu v spoločenstve, v ktorom žijú” (článok 24 ods. 2, písm. b)). Právny poriadok by mal tiež obsahovať ustanovenie, ktoré by zakazovalo vylučovať deti so zdravotným postihnutím z inkluzívneho vzdelávania (článok 24 ods. 2, písm. a)). Tieto princípy sú založené na práve na vzdelanie, ktoré zakotvil už článok 28 CRC, prijatý 17 rokov pred CRPD. Právo na vzdelanie je upravené aj v článku 2 Protokolu č. 1 k Európskemu dohovoru o ľudských právach.

Je potrebné si uvedomiť, že CRPD vyžaduje ukončenie vzdelávania detí so zdravotným postihnutím v segregovanom vzdelávacom prostredí, vrátane ich vzdelávania v špeciálnych školách. Miesto toho CRPD formuluje záväzok štátu poskytnúť týmto deťom individualizovanú podporu a zaistiť im primerané úpravy tak, aby mohli byť plne začlenené do hlavného vzdelávacieho prúdu (článok 24 ods. 2 písm. c) a d), a e)).

V auguste 2016 prijal Výbor OSN pre práva osôb so zdravotným postihnutím Všeobecný komentár č. 4 k inkluzívnemu vzdelávaniu. Všeobecné komentáre (angl. *general comments*) sú oficiálnou interpretáciou konkrétnych ustanovení medzinárodných dohovorov a komentár k inkluzívnemu vzdelávaniu obsahuje detailný popis toho, čo sa od štátu očakáva v oblasti zabezpečenia inkluzívneho vzdelávania pre všetky deti.⁸

⁸ Výbor OSN pre práva osôb so zdravotným postihnutím, všeobecný komentár č. 4, Doc CRPD/C/GC/4. Dostupný na: <http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CRPD/GC/RighttoEducation/CRPD-C-GC-4.doc>

Vedeli ste?

Vzdelanie je chápané ako hospodárske, sociálny a kultúrny právo. Toto právo musí byť implementované postupne v čase, hovoríme o tzv. „progresívnej realizácii“ (článok 4 ods. 2 CRPD). To znamená, že tento rok musí byť inkluzívne vzdelávanie zabezpečené pre viac detí než v minulom roku a na budúci rok by sme mali očakávať opäť lepšie výsledky v tejto oblasti. Na druhej strane ale diskriminácia na základe zdravotného postihnutia (rovnako ako z akéhokoľvek iného dôvodu) nepodlieha progresívnej realizácii, ale realizácii okamžitej. Ak napríklad dieťa so zdravotným postihnutím potrebuje asistenta pedagóga, aby mohlo byť vzdelávané v bežnej škole, ale jeho žiadosť je zamietnutá, pretože škola argumentuje nedostatkom peňazí (zdrojov), hovoríme o odmietnutí primeraných úprav, ktoré zakladá porušenie zákazu diskriminácie. Právnik teda môže použiť medzinárodné ľudskoprávne štandardy s cieľom presvedčiť súd, aby konštatoval porušenie zákazu diskriminácie a nariadil okamžité zaistenie primeraných úprav vedúcich k implementácii práva dieťaťa nebyť diskriminované, a to napriek tomu, že sa pri práve na vzdelanie pohybujeme v oblasti sociálnych práv, ktoré majú byť realizované progresívne.

3. Právo na zdravie

Povaha práva

Tak ako ostatné deti majú aj deti so zdravotným postihnutím právo na rovný prístup k zdravotnej starostlivosti. Ďalej majú právo na habilitačné a rehabilitačné služby pre svoje špecifické potreby.

Medzinárodné štandardy

Deti so zdravotným postihnutím majú „právo na dosiahnutie najvyššej novej úrovne zdravia bez diskriminácie na základe zdravotného postihnutia“ (článok 25 CRPD), právo na poskytovanie zdravotných služieb, vrátane „včasného zistenia, prípadne intervencie“, a služieb zameraných na „na minimalizáciu alebo prevenciu ďalšieho zdravotného postihnutia“ (článok 25 písm. b) CRPD). Zdravotná starostlivosť by mala byť poskytovaná čo najbližšie k miestu bydliska, vrátane vidieckych oblastí (článok 25 písm. c)) a ľuďom so zdravotným postihnutím by mali štáty poskytovať „rovnaký rozsah, kvalitu a štandard bezplatnej alebo cenovo dostupnej zdravotnej starostlivosti a programov, ktoré sa poskytujú ostatným osobám, a to aj v oblasti zdravotníckych programov zameraných na sexuálne a reprodukčné zdravie a programov v oblasti verejného zdravia určených pre celú populáciu“ (článok 25 písm. a) CRPD).

CRPD ďalej upravuje rehabilitáciu a stanovuje, že štáty majú prijať „účinné a primerané opatrenia, a to aj prostredníctvom vzájomnej podpory ľudí so zdravotným postihnutím, aby umožnili osobám so zdravotným postihnutím dosiahnuť a udržať si maximálnu možnú samostatnosť, uplatniť v plnej miere telesné, duševné, sociálne a profesijné schopnosti a dosiahnuť plné začlenenie a zapojenie do všetkých oblastí života“ (článok 26 CRPD), pričom je potrebné, aby „začínali v čo najskoršej etape a boli založené na multidisciplinárnom posúdení individuálnych potrieb a predností“ (článok 26 ods. 1 písm. a) CRPD). Rehabilitačné služby by mali podporovať „zapojenie a začlenenie do spoločnosti a do všetkých oblastí jej života, boli dobrovoľné a dostupné osobám so zdravotným postihnutím čo najbližšie k miestu ich bydliska vrátane vidieckych oblastí“ (článok 26 ods. 1, písm. b) CRPD). Zdravotná starostlivosť musí byť deťom poskytovaná na základe „slobodného a informovaného súhlasu“ (článok 25 písm. d) CRPD), s ohľadom na ich „vek a vyspelosť, na rovnakom základe s ostatnými“ (článok 7 ods. 3 CRPD).

Právo na zdravie upravuje aj CRC, a to v článku 24, v ktorom ukladá štátom záväzok „aby žiadne dieťa nebolo zbavené svojho práva na prístup k zdravotníckym službám.“ Charta základných práv EÚ stanovuje, že „každý má právo na prístup k preventívnej zdravotnej starostlivosti a právo využívať lekársku starostlivosť za podmienok ustanovených vnútroštátnymi právnymi predpismi a praxou. Pri tvorbe a uskutočňovaní všetkých politík a činností Únie sa zabezpečí vysoká úroveň ochrany ľudského zdravia“ (článok 35).

Aj keď Európsky dohovor o ľudských právach výslovne neupravuje právo na zdravie, podľa judikatúry ESLP môže toto právo vyplývať z článku 3 (zákaz mučenia, neľudského a ponižujúceho zaobchádzania), článku 8 (právo na rodinný a súkromný život) v spojení s článkom 14 (zákaz diskriminácie).⁹

Vedeli ste?

Právo na zdravie je odlišné od práva byť zdravý. Medzinárodné právo ľudských práv neupravuje právo byť a zostať zdravý. V tomto duchu Svetová zdravotnícka organizácia uviedla, že „právo na najvyšší dosiahnuteľný štandard zdravia“ vyžaduje súbor sociálnych kritérií, ktoré prispievajú k zdraviu všetkých ľudí, vrátane dostupnosti zdravotných služieb, bezpečných pracovných podmienok, adekvátneho bývania a jedla. Dosiahnutie práva na zdravie je úzko spojené s ďalšími ľudskými právami, vrátane práva na jedlo, bývanie, prácu, vzdelanie, nediskrimináciu, prístup k informáciám a práva na účasť v spoločnosti.

4. Právo nebyť podrobený zneužívaniu

Povaha práva

Medzinárodné právo ľudských práv stanovuje absolútny zákaz mučenia, neľudského alebo ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania. Tento absolútny zákaz znamená, že zatiaľ čo z niektorých práv možno v určitých situáciách derogovať, napríklad v prípade vojenského konfliktu, mučenie, neľudské a ponižujúce zaobchádzanie nemožno nikdy za žiadnych okolností ospravedlniť. Každý človek so zdravotným postihnutím by mal byť chránený proti všetkým formám zneužívania a násillia.

Medzinárodné štandardy

Zákaz mučenia, krutého, neľudského alebo ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania upravuje článok 3 Európskeho dohovoru o ľudských právach, článok 4 Charty základných práv EÚ, a viaceré dohovory OSN, vrátane článku 15 CRPD. Pri naplňovaní svojho záväzku chrániť „tak doma, ako aj mimo domova, pred všetkými formami vykorisťovania, násillia a zneužívania, a to aj so zreteľom na ich rodový aspekt“, musia štáty prijať „všetky príslušné legislatívne, správne, sociálne, vzdelávacie a iné opatrenia na ochranu osôb so zdravotným postihnutím“ (článok 16 CRPD). CRPD ďalej stanovuje, že ľudia so zdravotným postihnutím majú právo na rešpektovanie ich fyzickej a psychickej integrity na rovnakom základe s ostatnými. CRC konkretizuje, že deti musia byť chránené pred zneužívaním, pričom očakáva od štátov, že prijímú „všetky potrebné zákonodarné, administratívne, sociálne a výchovné opatrenia pre ochranu detí pred akýmkoľvek telesným alebo duševným násillím, urážaním alebo zneužívaním, zanedbávaním alebo nedbalým zaobchádzaním, trýznením alebo vykorisťovaním, vrátane sexuálneho zneužívania počas obdobia, keď sú v starostlivosti jedného alebo oboch rodičov, zákonných zástupcov alebo akýchkoľvek iných

⁹ Pozri, napríklad: 'Health Factsheet', European Court of Human Rights, august 2016, dostupný na: http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Health_ENG.pdf

osôb“ (článok 19 CRC), a ochránia „dieťa pred všetkými formami sexuálneho vykorisťovania a sexuálneho zneužívania“ (článok 34 CRC).

Vedeli ste?

Európsky súd pre ľudské práva v prípade *Blokhin proti Rusku* posudzoval prípad dvanásťročného chlapca s ADHD a problémami s mechúrom, ktorý bol zatknutý pre podozrenie z vydierania svojho deväťročného suseda. Chlapec bol umiestnený do zariadenia, kde bol nútený sa zdržiavať vo veľkej prázdnej miestnosti bez nábytku a v spálni spalo sedem ďalších chlapcov. Sťažovateľ musel v dôsledku problémov s mechúrom často na toaletu, ale keď požiadal o povolenie použiť WC, musel upratať a čakať, kým aj ostatní chlapci budú potrebovať na WC. Jeho zdravotný, najmä psychický stav sa zhoršil natoľko, že po prepustení musel stráviť tri týždne v nemocnici. EŠLP konštatoval, okrem iného, aj porušenie článku 3 Európskeho dohovoru o ľudských právach.

5. Prístup k spravodlivosti

Povaha práva

Každý má právo na opravný prostriedok v prípade porušenia jeho práv. Každý má právo na spravodlivý proces, ak je obvinený z trestného činu. Každý má tiež právo na spravodlivé zaobchádzanie, ak sa stal obeťou alebo svedkom trestného činu. Deti majú právo byť vypočuté a vyjadriť svoj názor v priebehu konania.

Medzinárodné štandardy

Právo na prístup k spravodlivosti upravuje niekoľko dokumentov, vrátane článku 13 CRPD, ktoré stanovujú, že toto právo by malo byť „efektívne“ a nielen iba teoreticky dostupné. Je povinnosťou štátu zaistiť prístup k spravodlivosti prostredníctvom „procesných a veku primeraných úprav s cieľom uľahčiť im účinné plnenie ich úlohy priamych a nepriamych účastníkov vrátane úlohy svedkov, vo všetkých súdnych konaniach, a to aj vo fáze vyšetrovania a predbežného konania.“ Aj keď zatiaľ neexistuje judikatúra k tomu, čo znamená „priamy a nepriamy účastník“, za priamych účastníkov možno označiť žalobcov a svedkov, za nepriamych právnikov a sudcov.

Súdne systémy často ignorujú hlas detí, a to i napriek tomu, že článok 12 CRC upravuje právo každého dieťaťa byť vypočuté. Toto ustanovenie formuluje právo dieťaťa byť „vypočuté v každom súdnom alebo administratívnom konaní, ktoré sa ho dotýka, a to buď priamo alebo prostredníctvom zástupcu alebo príslušného orgánu, a spôsobom, ktorý je v súlade s pravidlami vnútroštátneho zákonodarstva.“

Ďalším dôležitým právom je právo na spravodlivý proces. Ide o klasické občianske a politické právo, ktoré je okrem iného garantované v článku 14 ICCPR a článku 6 Európskeho dohovoru o ľudských právach. CRC dopĺňa špecifické práva detí v článku 40, konkrétne o právo na zachovanie anonymity maloletého páchatel'a vo všetkých štádiách trestného konania. Rozhodovacia prax Európskeho súdu pre ľudské práva označila nezávislé právne zastúpenie za kľúčový prvok zaistenia prístupu k spravodlivosti.¹⁰

Vo vzťahu k prístupu k spravodlivosti Výbor OSN pre práva osôb so zdravotným postihnutím uviedol, že „nemožno hovoriť o efektívnom prístupe k spravodlivosti pokiaľ [...] nie sú

¹⁰ Pozri napríklad *Center of Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu proti Rumunsku*.

prístupné ľuďom so zdravotným postihnutím služby, informácie a komunikácia (článok 13). Bezpečné domy, podporné služby a konania musia byť prístupné preto, aby bola zaistená efektívna a zmysluplná ochrana pred násilím, zneužívaním a vykorisťovaním osôb so zdravotným postihnutím, najmä žien a detí (článok 16).¹¹ Článok 13 ods. 1 CRPD vyžaduje, aby štáty učinili kroky vedúce k zaisteniu efektívneho prístupu k spravodlivosti, a to aj „prostredníctvom procesných a veku primeraných úprav.“ Primeraným úpravám sa v tomto materiály venujeme nižšie (pozri časť G, v rámci princípu nediskriminácie). Výbor OSN pre práva osôb so zdravotným postihnutím tiež uviedol, že primerané úpravy musia byť prijaté hneď po tom, ako sa úrady dozvedia, že osoba so zdravotným postihnutím potrebuje určité prispôsobenia, aby mohla užívať svoje práva na rovnakom základe ostatnými.¹² Hneď ako príde dieťa do kontaktu s úradmi je potrebné spraviť individuálne vyhodnotenie potreby primeraných úprav. Tieto môžu zahŕňať:

- vypočúvacie miestnosti priateľské k deťom;
- zaznamenanie svedectva na videu;
- poskytnutie vody a krátkych prestávok;
- umožnenie dieťaťu komunikovať s pomocou podpornej osoby/prostredníka;
- použitie znakového jazyka, augmentatívnej a alternatívnej formy komunikácie;
- vypočutie dieťaťa v známom a pohodlnom prostredí;
- umožnenie, aby dieťa počas konania sprevádzala dôveryhodná osoba.

Je potrebné vyvážiť práva obetí a práva obvinených osôb. Smernica EÚ o právach obetí,¹³ Usmernenia Výboru ministrov Rady Európy o súdnictve zohľadňujúcom potreby detí,¹⁴ ako aj návrh štandardov k integrovanému systému ochrany detí od Európskej komisie stanovujú štandardy ochrany detí v pozícii obetí a svedkov.¹⁵ Ochrana zraniteľných obetí je odlišná od ochrany zraniteľných obvinených.¹⁶

D. Práva dievčat

Dievčatá so zdravotným postihnutím môžu často čeliť dodatočným alebo zvýšeným prekážkam kvôli prepojeniu nerovného zaobchádzania založeného na veku, zdravotnom postihnutí a pohlaví.¹⁷ Európska agentúra pre ľudské práva (FRA) zistila, že ženy so zdravotným postihnutím oveľa častejšie zažívajú fyzické a psychické násilie v porovnaní so ženami bez zdravotného postihnutia.¹⁸ Takmer polovica žien v EÚ, ktoré v detstve zažili fyzické alebo psychické násilie, mala zdravotné postihnutie.¹⁹

¹¹ Výbor OSN pre práva osôb so zdravotným postihnutím, všeobecný komentár č. 9, dostupný na: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/033/13/PDF/G1403313.pdf?OpenElement>

¹² Výbor OSN pre práva osôb so zdravotným postihnutím, všeobecný komentár č. 2, ods. 26, dostupný na: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/033/13/PDF/G1403313.pdf?OpenElement>.

¹³ http://ec.europa.eu/justice/criminal/victims/index_en.htm

¹⁴ <http://www.coe.int/en/web/children/child-friendly-justice>

¹⁵ http://ec.europa.eu/justice/fundamental-rights/rights-child/protection-systems/index_en.htm

¹⁶ Pozri Suzan Van Der Aa, "Variable Vulnerabilities? Comparing the Rights of Adult Vulnerable Suspects and Vulnerable Victims under EU law." *New Journal of European Criminal Law*, Vol. 7, Issue 1, 2016.

¹⁷ Pozri CPRD návrh všeobecného komentára k právam žien so zdravotným postihnutím, dostupný na: <http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CRPD/GC/Women/CRPD.C.14.R.1-ENG.doc>

¹⁸ Pozri FRA, "Violence against Women: an EU survey" 2014, dostupná na: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-main-results-apr14_en.pdf

¹⁹ MDAC, Violence against Girls and Women with Disabilities, 8. marca 2014, dostupná na: <http://www.mdac.org/en/news/violence-against-girls-and-women-disabilities>

OSN zdôrazňuje, že "je potrebné venovať osobitnú pozornosť dievčatám (vrátane malých a adolescentných dievčat), pretože dievčatá čelia špecifickým prekážkam v prístupe k spravodlivosti. Často nemajú sociálnu alebo právnu spôsobilosť urobiť rozhodnutia o svojom živote v oblastiach týkajúcich sa vzdelania, zdravia, sexuálnych a reprodukčných práv. Môžu byť prinútené uzavrieť manželstvo alebo podrobené rôznym zraňujúcim praktikám a formám násillia.²⁰ Podľa CEDAW je kľúčovou povinnosťou štátu bojovať proti domácemu a sexuálnemu násilliu. Aj Dohovor Rady Európy o predchádzaní násilliu na ženách a domácemu násilliu a o boji proti nemu (tzv. Istanbulský dohovor) zdôrazňuje záväzok štátov náležite riešiť násillie na ženách a dievčatách, vrátane prevencie, ochrany a trestného stíhania páchatel'ov.²¹ Článok 39 tohto dohovoru sa týka problematiky potratov a sterilizácií.

1. Trestné stíhanie zneužívania

Príklad: Nižšie je popísaný priebeh trestného stíhania nevlastného otca po znásilnení trinásťročnej nevlastnej dcéry s vážnym duševným postihnutím a komunikačnými problémami. Dcéra sa sťažovala matke, že jej otčim ukazoval na počítači sexuálne scény a znásilnil ju. Na jej spodnej bielizni sa našli stopy jeho semena a analýza počítača preukázala, že navštevoval pornografické stránky. Nevlastný otec dievčaťa sa bránil, že ku skutku nikdy nedošlo, jeho spodná bielizeň mohla byť medzi špinavou bielizňou spoločne s jej a že pornografické stránky mohla náhodou otvoriť, keď bola na internete. Prokurátor teda postavil prípad primárne na výpovedi dievčaťa. Jej výpoveď bola nahraná na video a následne dievča vypovedalo v priebehu piatich dní, vždy v tridsaťminútových intervaloch prostredníctvom živého prenosu a za asistencie prostredníka - experta na komunikáciu.

- Trestné stíhanie týchto prípadov má zásadný význam, ale treba si uvedomiť, že je vždy závislé na dôkazoch. Preto je veľmi dôležité, aby právnici a ďalší experti pracujúci s deťmi s duševným postihnutím hľadali spôsoby, aby výpoveď obeť a ďalšie dôkazy boli čo najviac dôveryhodné.
- Ako ilustruje vyššie uvedený prípad, právnici a súd prispôbili procesné prostredie obeť a nie naopak.

2. Nútená sterilizácia

Systematické predsudky a diskriminácia žien a dievčat so zdravotným postihnutím vedú často k porušeniu ich práva rozhodovať o svojom tele, prežiť si sexuálnu skúsenosť, mať sexuálny vzťah a založiť si rodinu.

Existujú ženy a dievčatá so zdravotným postihnutím, ktorým je toto znemožnené na základe praxe nútenej/nedobrovoľnej sterilizácie.

Nútená sterilizácia je sterilizácia, ku ktorej chýba slobodný a informovaný súhlas dotknutého človeka. Zahŕňa aj situácie, keď k sterilizácii dala súhlas tretia osoba bez súhlasu dotknutej osoby. Predstavuje akt násillia, formu sociálnej kontroly a jasné porušenie zákazu zlého zaobchádzania.²²

²⁰ CEDAW, Všeobecné odporúčanie o prístupe žien k spravodlivosti, 23. júla 2015, CEDAW/C/GC/33 (ods. 24), dostupné na:

http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/1_Global/CEDAW_C_GC_33_7767_E.pdf

²¹ Pozri Istanbulský dohovor, informácie dostupné na:

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680464e6f>

²² Human Rights Watch, Sterilization of Women and Girls with Disabilities: A Briefing Paper and the references contained therein, november 2011. Dostupná na: <https://www.hrw.org/news/2011/11/10/sterilization-women-and-girls-disabilities>

Medzinárodné spoločenstvo chápe nútenú sterilizáciu žien a dievčat so zdravotným postihnutím ako škodlivú prax založenú na tradícii, kultúre, náboženstve alebo poverách. Páchatelia len málokedy nesú za svoje konanie zodpovednosť a ženy a dievčatá s postihnutím, ktoré touto procedúrou prešli, sa iba málokedy, ak vôbec, dočkajú spravodlivosti. Štáty sa nepriznávajú k týmto pomerne rozšíreným praktikám, nevyslovujú poľutovanie, ani neodškodňujú dotknuté ženy a dievčatá.²³

Prax nútenej sterilizácie je sama o sebe súčasťou širšieho kontextu porušovania reprodukčných práv žien a dievčat so zdravotným postihnutím, ktorý tiež zahŕňa ich systematické vylúčovanie z pravidelných lekárskeho kontrol sexuálneho a reprodukčného zdravia, nútené užívanie antikoncepcie a/alebo obmedzený výber antikoncepcie, potlačovanie menštruácie, selektívny alebo nútený potrat a znemožnenie stať sa rodičom.²⁴

Tieto prakticky sú odôvodňované tradičnými sociálnymi postojmi, ktoré naďalej charakterizujú zdravotné postihnutie ako osobnú tragédiu, ako záťaž a/alebo ako čisto medicínsku otázku.

E. Získavanie schopností k zastupovaniu detí²⁵

I. Práca s deťmi

Budovanie dôvery a vzťahu: Dôvera a vzťah medzi dieťaťom a jeho právnych zástupcom sú kľúčové. Je preukázané, že deti komunikujú najlepšie s niekým, komu dôverujú a s kým majú dobrý vzťah. Pre vybudovanie dôvery a dobrého vzťahu:

- 1) Prelomte ľady a snažte sa dieťa uvoľniť. Začnite s neutrálnymi témami konverzácie, napr. akú malo dieťa cestu alebo aké je počasie.
- 2) Dávajte si pozor na reč tela. Vaše neverbálne signály musia zodpovedať verbálnemu prejavu. Buďte otvorení, uvoľnení, pokojní a usmievajte sa. Môžete sa s dieťaťom aj zahrať.
- 3) Vybudujte si schopnosť počúvať. Toto je podstatné, inak môže komunikácia zlyhať. Aktívne precvičujte schopnosť počúvať. Zosumarizujte alebo zopakujte po dieťati, čo si myslíte, že svojím prejavom myslelo. Tento formát dieťaťu umožní Vás opraviť v prípade, že ste mu zle rozumeli.
- 4) Pracujte na udržaní dôvery aj keď nie ste s dieťaťom. Je dôležité zostať s dieťaťom v kontakte. Dajte mu svoju fotku a kontaktné údaje.

Ako efektívne komunikovať: Kým začnete s dieťaťom hovoriť, uistite sa, že máte jeho pozornosť. Zistite, ako dieťa chce byť oslované a ako chce oslovovať Vás (krstné meno je zvyčajne najjednoduchšie). Hovorte jednoducho, nepoužívajte právny žargón a odborné právne slová. Hovorte v krátkych vetách tak, aby jedna veta obsahovala jednu informáciu. Ukážte dieťaťu, že máte o neho záujem, že ide o viac než prácu.²⁶ Namiesto otázky

²³ Women with Disabilities Australia (WWDA), Dehumanised: The forced sterilisation of women and girls with disabilities in Australia, s. 8. Dostupné na:

http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CAT/Shared%20Documents/AUS/INT_CAT_NGO_AUS_18673_E.pdf

²⁴ Ibid., s. 10.

²⁵ Pozri "Skills Training", Access to Justice for Children with Mental Disabilities, dostupný na:

<http://mdac.org/A2J-training-site/skills-training>

²⁶ Save the Children, "See Me, Hear Me: A guide to using the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities to promote the rights of children s. 89. Dostupné na:

http://www.savethechildren.org.uk/sites/default/files/docs/See_Me_Hear_Me_internals_final_1.pdf

„rozumieš tomu?“ požiadajte dieťa, aby Vám samo povedalo, čomu rozumelo a čomu nie. Dbajte na to, aby všetky dokumenty boli v zrozumiteľnom formáte.

Nájdite si čas vysvetliť dieťaťu, čo sa stane v jednotlivých fázach konania. Dajte dieťaťu čas na rozmyslenie, spracovanie informácií a zváženie svojej odpovede. Ponúknite mu podporu s prečítaním a vysvetlením dokumentov na súde. Umožnite dieťaťu sedieť vedľa svojho právneho zástupcu, opatrovníka alebo člena rodiny a zaistite, aby dieťa dobre počulo, čo sa v konaní odohráva.

II. Zastupovanie detí s duševným postihnutím²⁷

Efektívna komunikácia, dôvera a vzťah: Pre nadviazanie efektívnej komunikácie prelomte prvotné napätie, napr. neverbálnymi aktivitami alebo hrami (s loptou, stávaním kociek), kreslením alebo čítaním s dieťaťom. Identifikujte komunikačné bariéry a uvedomte si, akú špecifickú potrebu a úpravy bude potrebné spraviť, aby bolo možné sa s dieťaťom dorozumieť a podporiť komunikáciu. Majte na pamäti, že možno si budete musieť vytvoriť efektívny a jedinečný spôsob komunikácie s konkrétnym dieťaťom. Pomôcť Vám môže používanie časových rámcov, obrázkov a príkladov, ktorým dieťa rozumie.

Pripravte sa na to, že môžu nastať okamžiky ticha a že dieťa môže vyjadrovať svoje pocity. Vyjadrené pocity neignorujte. Robte časté prestávky, pretože deti s komunikačnými ťažkosťami môže konverzácia rýchlo unaviť. Udržiava vzťah, ktorý ste si vybudovali aj vtedy, keď nie ste s dieťaťom, a dajte mu jasne najavo, že budete spolu zase hovoriť. Napríklad v jednom prípade dali sociálni pracovníci dieťaťu, ktoré sa stalo obeťou zneužívania, číslo na mobilný telefón a spolu vytvorili časový harmonogram, aby si dieťa mohlo vypočítavať dni do ďalej návštevy.²⁸

Pozitívny prístup a postoj bez predsudkov: Prístup detí s duševným postihnutím k spravodlivosti začína tým, že začneme veriť v ich potenciál. Majte preto pozitívny prístup a buďte bez predsudkov. Britské štátne zastupiteľstvo uvádza: „Dôveryhodnosť a spoľahlivosť (svedkov) môže byť ovplyvnená tým, ako sa k obetiam/svedkov pristupuje. Ak sú osoby s duševným alebo psychosociálnym postihnutím brané vážne a ak sú vypočuté, môžu sa cítiť sebavedomejšie a menej pod tlakom, a teda môžu vypovedať najlepšie ako vedia.“²⁹ Pretože predsudky sú často nevedomé, zvážte účasť na školení odbúrania nevedomých predsudkov alebo školení zameraného na rovnosť osôb so zdravotným postihnutím.

III. Tipy pre komunikáciu s dieťaťom s duševným postihnutím

1. Uvedomte si rozdiely v komunikácii dospelých a detí a prispôbte tomu svoj prejav.
2. Zaistite dieťaťu priateľské prostredie a pripravte ho vopred (tiché a príjemné prostredie: miestnosť, park, domov dieťaťa - kdekoľvek, kde sa dieťa cíti uvoľnene a bezpečne).
3. Určite si základné pravidlá.
4. Starostlivo voľte slová.

²⁷ Pre viac informácií o komunikácii s deťmi s duševným postihnutím, najmä s autizmom, pozri Ruth Marchant, "Double Jeopardy? Child Witnesses with Autism, 2012, dostupné na: <http://www.triangle.org.uk/files/2015-12/double-jeopardy-child-witnesses-with-autism-ruth-marchant-june-2012.pdf>

²⁸ Pozri <http://www.bbc.co.uk/news/uk-england-cambridgeshire-25659042>

²⁹ Pozri Crown Prosecution Service, Supporting witnesses and victims with a learning disability, júl 2009. Dostupné na: https://www.cps.gov.uk/publications/docs/supporting_victims_and_witnesses_with_a_learning_disability.pdf

5. Neočakávajte očný kontakt.
6. Povedzte, čo máte na mysli: používajte jednoduchý jazyk.
7. Pre lepšie pochopenie opakujte, čo ste už povedali.
8. Vyhnite sa rizikovým a zložitým otázkam, predovšetkým tých, ktoré sa týkajú času.
9. Používajte hru/umenie/obrázky bez toho, aby ste dieťa navádzali.
10. Zapojte dieťa do procesu.

IV. Tipy pre získanie informácií od dieťaťa s duševným postihnutím

1. Vyhradte si dostatok času.
2. Vysvetlite dieťaťu kto ste a aká je vaša úloha.
3. Začnite s otázkou dôvernosti. Konkrétne dieťaťu vysvetlite povinnosť mlčanlivosti a uistite sa, že s dôvernými informáciami nakladáte správne. Vysvetlite dieťaťu, ktoré informácie bude potrebné zdieľať.
4. Nepredpokladajte, že dieťa je nespôsobilé.
5. Vysvetlite mu celé konanie a jeho jednotlivých účastníkov.
6. Postupujte podľa rád na efektívnu komunikáciu.
7. Nepokladajte dieťaťu navádzajúce otázky.
8. Uistite sa, že dieťa Vás chápe správne a že má na výber.
9. Zdôraznite, že nemusíte pre dieťa zaistiť to, čo chce.
10. Vysvetlite výsledok.

F. Práca s traumou

Trauma

Trauma je adaptívna odpoveď na hrozbu.³⁰ Zapína systém strachu, ktorý je potom aktivovaný a pokračuje aj potom, čo hrozba pominula. Trauma ovplyvňuje prednú časť mozgu zodpovednú za verbálne uvažovanie, organizáciu a kognitívne funkcie. Vo výsledku trauma ovplyvňuje schopnosť porozumieť jazyku, uvažovať logicky a odpovedať na otázky. Preto môže mať trauma výrazný dopad na schopnosť odpovedať, chápať konanie a spolupracovať.³¹

Traumatizované osoby môžu byť ovplyvňované signálmi (spúšťačmi) v ich prostredí. Preto by sa osoby pracujúce s deťmi s duševným postihnutím mali naučiť, ako pracovať s deťmi s traumou, vyvarovať sa prípadných spúšťačov a rizík spojených so sekundárnou traumatizáciou.

Indikátory

Medzi indikátory, že dieťa je traumatizované, patria:

- Vysoká úroveň úzkosti vrátane panických atakov.
- Strnulý pohľad alebo úsmev, bez slov alebo zamrznutie.
- Dieťa je poddajné/sugestibilné - zdá sa byť ľahostajné.

³⁰ Pre bližšie informácie k traume a ako s traumou pracovať v prípade detí pozri video pripravené doktorkou Évou Szeli, dostupné na:

https://drive.google.com/file/d/0By3oHyeIsqf_Y01FNGFPaXpiOEE/view

³¹ Advocate's Gateway, Toolkit 18: "Working with Traumatised Witnesses, Defendants and Parties", júl 2015. Dostupné na:

<http://www.theadvocatesgateway.org/images/toolkit18workingwithtraumatisedwitnessesdefendantsandpartiesjuly2015.pdf>

- Dieťa je neschopné spracovať, myslieť alebo reagovať na informáciu, otázky alebo komentáre.
- Dieťa je extrémne ostražité na svoje okolie a reakcie ostatných, ľahko sa vydesí a reaguje na zvuky a máva násilné výbuchy.
- Dieťa je nesmierne opatrné - submisívne, vôbec alebo iba nespokojuje sa proti tomu, čo sa s ním deje, môže sa zdať ľahostajné alebo letargické.
- Flashbacks - vnemové „halucinácie“; dieťa znovu prežíva traumatickú udalosť, alebo má kognitívne zábery z minulosti: „som hlúpy/a“, „je to moja vina“, alebo „nie som dobrý/á“.
- Disociácia - rozštiepenie, niekedy do extrémnych stavov, kde sa vynárajú rôzne aspekty osobnosti dieťaťa. V extrémnych prípadoch môžu deti skĺznuť do vymysleného fantastického sveta, kde majú zvláštne schopnosti.
- Dieťaťu sa točí hlava, omdlieva, je zmätené, popletené.
- Dieťa je bez nálady, môže sa javiť ľahostajne/nezúčastnene.
- Dieťa vyzerá zmätené tým, čo sa mu hovorí alebo okolo neho deje, nerozumie každodenným výrazom.
- Dieťa má problémy sa sústrediť, len ťažko sa sústreďuje na čítanie a písanie, opakuje, čo sa mu hovorí (echolalia).
- Dieťa má problém porozumieť otázkam, obecné pomalšie chápe, odpovedá nevhodne alebo nekonzistentne na otázky, sústreďuje sa na to, čo môžu byť irelevantné drobnosti namiesto dôležitých vecí.

Práca s traumatizovaným dieťaťom s duševným postihnutím

Pri práci s traumatizovaným dieťaťom zväžte, čo môžete spraviť pre zníženie stresu a potenciálnych spúšťačov. Vytvorte pohodlné prostredie, používajte aktivity na vytvorenie vzťahu a dôvery. Uvedomte si svoju rolu a nesľubujte príliš. Mali by ste sa opýtať na možné spúšťače a pôvod traumy, a tiež na to, či dieťa používa nejakú techniku na kontrolu spúšťačov. Strávte s dieťaťom toľko času, koľko potrebuje - zistíte, či dieťa rozumie tomu, čo od neho chcete a dajte mu čas na premyslenie odpovedí na otázky a počúvajte.

Praktické rady pre konanie pred súdom

- Súd musí identifikovať potreby svedkov a obetí hneď na začiatku konania a konanie tomu prispôbiť.
- Navštívte s dieťaťom v predstihu pojednávacia miestnosť, aby sa zoznámilo s novým prostredím.
- Pri plánovaní majte na pamäti, že môžu existovať určité dni (spúšťače), ktorým je potrebné sa vyhnúť.
- Využite podporu dôveryhodného profesionála.
- Umožnite dieťaťu časté prestávky, kedykoľvek ich bude potrebovať.
- V každej fáze procesu sa uistite, ako sa dieťa cíti a či niečo nepotrebuje.
- Prispôbte jazyk dieťaťu a používajte písmo, diagramy, kresby, mapy tela³², všetko, čo môže pomôcť externalizovať udalosti.
- Vizualný časový rámec môže pomôcť sekvenčnému mysleniu.
- Čmáranie alebo opakované kreslenie môže pomôcť udržať pozornosť dieťaťa a jeho emócie.

³² Mapy tela sa používajú pre zaznamenávanie informácií o fyzických zraneniach dieťaťa, najmä v prípadoch, kedy existuje podozrenie z úmyselného poranenia alebo zranenia, ktoré majú určitý vzorec. Mapa umožňuje zaznamenať fyzické zneužívanie a pomáha profesionálom pracovať spoločne, keď existuje nejaká obava.

G. Primerané a procesné úpravy

Rozdiel medzi medicínskym a sociálnym modelom vnímania zdravotného postihnutia je vnímanie prekážok, ktorým osoby so zdravotným postihnutím čelia. **Medicínsky model** vníma tieto prekážky ako nedostatky danej osoby a snaží sa ich eliminovať tak, že sa pokúša jednotlivca „napraviť“. V prípade, že takáto náprava nie je možná, uskutočniteľná alebo žiaduca, je osoba obmedzená v svojprávosti alebo ponechaná svojmu osudu a nie je schopná sa plne zapojiť do spoločnosti.

Sociálny model zdravotného postihnutia sa odkláňa od vyššie uvedeného tak, že sa nesnaží „napraviť“ jednotlivca, ale zameriava sa na prekážky v spoločnosti a ich odstránenie tak, aby osoba so zdravotným postihnutím mohla žiť život na rovnoprávnym základe s ostatnými.

Cieľom primeraných úprav je identifikácia a odstránenie tých prekážok, ktoré stoja v ceste plnej a zmyslupnej účasti dieťaťa s duševným postihnutím v živote v spoločnosti alebo v realizácii určitého práva.

Normy a štandardy

Právo na primerané, procesné a veku zodpovedajúce úpravy je zakotvené v niekoľkých ustanoveniach CRPD. Ako je už uvedené vyššie, odmietnutie primeraných úprav je formou diskriminácie na základe zdravotného postihnutia (články 2 a 5 CRPD). Konkrétne, zatiaľ čo článok 5 ods. 2 požaduje po štátoch zákaz akejkoľvek diskriminácie na základe zdravotného postihnutia a zaistenie rovnoprávnej a efektívnej právnej ochrany proti diskriminácii, článok 5 ods. 3 požaduje po štáte „podniknúť všetky príslušné kroky na zabezpečenie poskytovania primeraných úprav.“

Právo na procesné a veku zodpovedajúce úpravy je zakotvené v článku 13 CRPD, ktorý sa týka práva na efektívny prístup k spravodlivosti:

„Zmluvné strany zabezpečia osobám so zdravotným postihnutím účinný prístup k spravodlivosti na rovnakom základe s ostatnými, a to aj poskytnutím procesných a veku primeraných úprav s cieľom uľahčiť im účinné plnenie ich úlohy priamych a nepriamych účastníkov vrátane úlohy svedkov, vo všetkých súdnych konaniach, a to aj vo fáze vyšetrovania a predbežného konania.“

Podľa článku 9 CRPD majú štáty povinnosť zaistiť prístupnosť:

„S cieľom umožniť osobám so zdravotným postihnutím, aby mohli žiť nezávislým spôsobom života a plne sa podieľať na všetkých aspektoch života, zmluvné strany prijímajú príslušné opatrenia, ktoré zabezpečia osobám so zdravotným postihnutím na rovnakom základe s ostatnými prístup k fyzickému prostrediu, k doprave, k informáciám a komunikácii vrátane informačných a komunikačných technológií a systémov, ako aj k ďalším prostriedkom a službám dostupným alebo poskytovaným verejnosťou, a to tak v mestských, ako aj vo vidieckych oblastiach.“

Výbor OSN pre práva osôb so zdravotným postihnutím uviedol, že „prístupnosť“ sa vzťahuje ku skupinám osôb, zatiaľ čo „primerané úpravy“ sa týkajú jednotlivcov. To znamená, že povinnosť zaistiť prístupnosť je povinnosť *ex ante*: zmluvné strany CRPD musia prijať opatrenia k zaisteniu prístupnosti ešte pred tým, než dostanú konkrétnu žiadosť k využitiu

miesta či služby.³³ Na druhej strane primerané úpravy sú nárokmi osobnej povahy, ktoré musia byť zabezpečené v okamžiku, kedy sa stanú potrebnými, aj keď nie nutne na žiadosť jednotlivca.

Výbor OSN pre práva dieťaťa (CRC) k tomuto uvádza:

„[P]rostredie a pracovné postupy musia byť prispôsobené vývojovému štádiu a schopnostiam dieťaťa. Musia byť vyčlenené zodpovedajúce prostriedky a čas k zaisteniu toho, aby bolo dieťa adekvátne pripravené a malo dôveru a možnosť prispieť svojim názorom. Je tiež nutné zvážiť skutočnosť, že deti budú potrebovať rôznu úroveň podpory a formy zapojenia s ohľadom na ich vek a schopnosti.“³⁴

Príklady prekážok v prístupe k spravodlivosti pre deti s duševným postihnutím³⁵

1. Prístup k informáciám a komunikácia - informácie o súdnom konaní a jeho priebehu môžu byť veľmi zložité a vyjadrené v zložitom jazyku. Deti so zdravotným postihnutím nemusia byť schopné rozumieť zložitému textu alebo porozumieť metóde a štýlu komunikácie, či už písomnej alebo hovorenej.
2. Fyzický prístup - k budovám alebo do pojednávacích miestností môže byť pre deti s telesným postihnutím zložitý, zatiaľ čo deti s duševným postihnutím nemusia byť schopné sa zúčastniť na súdnom pojednávaní v konkrétny čas kvôli nemožnosti dopraviť sa, absenciu osoby, ktorá by ich sprevádzala, alebo povolenia k opusteniu domova či miesta kde žijú.
3. Právne prekážky - obmedzenie/zbavenie spôsobilosti na právne úkony na základe zdravotného postihnutia a/alebo veku, obmedzenie výkonu určitých práv.
4. Procesné prekážky - nespôsobilosť svedčiť či neprípustnosť dôkazu z dôvodu zdravotného postihnutia danej osoby a/alebo z dôvodu veku; časová náročnosť súdnych pojednávaní nariadená na konkrétne hodiny môže byť pre deti so zdravotným postihnutím problematická; agresívny spôsob kladenia otázok alebo krížový výsluch vrátane zložitých otázok; využívanie nedostatočných komunikačných techník; vedenie konania vo formálnom alebo zastrahujúcom prostredí s rigidným alebo nepriateľským rozmiestnením pojednávanej miestnosti; rigidný procesný a zasadací poriadok; používanie špecifických (právnych) výrazov; prítomnosť protistrany; zložitá štruktúra súdov; procesné pravidlá týkajúce sa správnej formulácie a uplatňovania nárokov a navrhovania dôkazov; pravidlá pre dostavovanie sa k súdu; samotné súdne pojednávanie; svedectvo; formálne doručovanie písomností; vyhotovovanie a vyhlasovanie rozsudkov, uznesení, príkazov a ďalších rozhodnutí orgánov s rôznymi pravidlami pred rôznymi úrovňami súdov, atď.
5. Traumatizácia a opätovná traumatizácia - deti, obeť sexuálneho, rodovo orientovaného či iného násillia.
6. Stigmatizácia, stereotypy a predsudky - dôveryhodnosť; potvrdenie skutočností; nevyšetrenie/zastavenie vyšetrovania; používanie hanlivého jazyka, ktorý stigmatizuje a vytvára predsudky, zahanbuje a zastrahuje dotknutú osobu a odradzuje ju od účasti v konaní.

³³ Výbor OSN pre práva osôb so zdravotným postihnutím, všeobecný komentár č. 2, UN Doc CRPD/C/GC/2. Dostupný na:

http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/2&Lang=en

³⁴ Výbor OSN pre práva dieťaťa, všeobecný komentár č. 12, UN Doc CRC/C/GC/12, ods. 134(e).

Dostupný na: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/CRC-C-GC-12.pdf>

³⁵ Bližšie k otázke zaistenia práva na prístup k spravodlivosti pre osoby s postihnutím pozri: MDAC, Access to Courts and Reasonable Accommodations for People with Mental Disabilities in Uganda, dostupné na: http://www.mdac.org/sites/mdac.info/files/access_to_courts_in_uganda.pdf

Účel primeraných úprav

Primerané úpravy okrem iného cielia na zaistenie rovnoprávnosti, nápravu štrukturálnej a historicky založenej diskriminácie, rešpekt k princípu plného a efektívneho zapojenia človeka, zaistenie práva na spravodlivý proces, vrátane práva byť vypočutý, a princípu rovnosti zbraní. Smerujú k odstráneniu právnych, procesných a ďalších prekážok v prístupe k spravodlivosti pre deti s duševným postihnutím. Obvykle je právo na primerané úpravy zakotvené do určitej miery vo vnútroštátnom práve a/alebo v ústave, napríklad v princípe zákazu diskriminácie a práve na spravodlivý proces. Cieľom primeraných úprav ale nie je zjednodušiť konanie tak, aby zvýhodňovalo osoby so zdravotným postihnutím. Poskytnutie úprav smeruje skôr k tomu, aby bola zaistená možnosť plnej účasti osoby so zdravotným postihnutím v konaní bez obmedzení a zákazov z dôvodu jej zdravotného postihnutia.³⁶ Zaistenie úprav musia sprevádzať nevyhnutné prostriedky ochrany proti ich zneužitiu, pokiaľ je to relevantné.

Právo na primerané úpravy a záruky prístupnosti

Zabezpečenie primeraných úprav a prístupnosti môže konanie predĺžiť. Z tohto dôvodu súdy a iné orgány nemusia byť ochotné úpravy realizovať. Preto je dôležité zdôrazniť ich zákonné povinnosti a čo najskôr upozorniť príslušné orgány na ľudskoprávny aspekt.

Príklady primeraných, procesných a veku zodpovedajúcich úprav, ktoré by mali byť prijaté v súvislosti s potrebami detí s duševným postihnutím, ak ich požadujú alebo potrebujú

- Výpoveď v priestoroch či prostredí, ktoré dieťa vníma ako bezpečné a známe, napríklad v miestnostiach prispôbolených pre detských svedkov.
- Nahrávanie výpovede na video s cieľom zamedziť opakovanému výsluchu.
- Vylúčenie verejnosti z pojednávania.
- Návšteva pojednávacej miestnosti pred pojednávaním.
- Výpoveď prostredníctvom videa alebo obrazovky na súde.
- Krátky, stručný a jednoduchý spôsob kladenia otázok, postupné kladenie otázok.
- Používanie zrozumiteľného jazyka všetkými stranami zapojenými do konania.
- Súdne pojednávanie bez formálnych súdnych pravidiel.
- Poskytnutie vody.
- Prítomnosť psychológa/sociálneho pracovníka na pojednávaní, ktorý by mohol požiadať o jeho odročenie v prípade rozrušenia osoby s psychosociálnym alebo mentálnym postihnutím.
- Použitie kompenzačných pomôcok, augmentatívnych či alternatívnych komunikačných metód („AAC“), ako sú napríklad vyobrazenie, idiosynkratické verbálne či neverbálne komunikačné metódy, s či bez tlmočníka podľa potreby, výpoveď alebo svedectvo prostredníctvom prostredníka, ktorý môže zjednodušiť komunikáciu medzi osobou so zdravotným postihnutím a súdom. Sudcovia a ďalšie úradné osoby by si mali uvedomiť význam neverbálnych spôsobov komunikácie ako je hra, reč tela, výraz tváre, kresby či maľby, a prihliadnuť na ne.³⁷

³⁶ Pozri Bizchut, Israel Human Rights Center for People with Disabilities, “The right of persons with intellectual, psychosocial and communication disabilities to access to justice: Accommodations in the criminal process” (2015), s. 4, dostupné na: <http://bizchut.org.il/he/wp-content/uploads/2015/01/Booklet-The-right-of-persons-with-disabilities-to-access-to-justice.pdf>

³⁷ Výbor OSN pre práva dieťaťa, všeobecný komentár č. 12, UN Doc CRC/C/GC/12. Dostupný na: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/CRC-C-GC-12.pdf>

- Upustenie od zložitých procesných pravidiel, ako je striktné používanie pravidiel ohľadom správnej formulácie, písania, podávania sťažností, odvolania a ďalších podaní, alebo aspoň ich väčšia flexibilita.
- Upustenie od pravidiel ohľadom lehôt, alebo aspoň ich flexibilnejšia interpretácia - procesné nedostatky by nemali znamenať odmietnutie spravodlivosti pre deti s duševným postihnutím.
- Upustenie od procesných pravidiel pre výpoveď či povinnosť vypovedať, alebo aspoň ich väčšia flexibilita. Krátke prerušenie v priebehu výpovede a/alebo dlhšie prerušenie či stanovenie iného dňa pre podanie výpovede z dôvodu zdravotného stavu osoby.
- Umožnenie, aby dieťa mohlo počas výpovede mať pri sebe osobné veci.
- Zaistenie prístupu k podpornej osobe tak, aby táto mohla kedykoľvek počas konania poskytnúť dieťaťu individuálnu podporu, napríklad pri čítaní, porozumení a vyplňovaní dokumentov, porozumení a účasti na súdnych úkonoch, a poskytnúť dieťaťu emocionálnu podporu v priebehu konania.
- Zavedenie jednoduchého a dostupného mechanizmu pre deti so zdravotným postihnutím spočívajúceho v možnosti požiadať súd o primerané, procesné a veku zodpovedajúce úpravy, napríklad tak, že bude zaistená dostupnosť kontaktnej osoby, ktorá dieťaťu vysvetlí možnosť pre uplatnenie tohto nároku.
- Zakotvenie konkrétnej povinnosti opýtať sa dieťaťa so zdravotným postihnutím, či nepožaduje zabezpečenie úprav.
- Flexibilné postupy pre deti, ktoré majú problémy s kvantifikáciou vecí, určením času, popisom vecí alebo deti s obmedzenými jazykovými schopnosťami.

Tento výpočet nie je vyčerpávajúci, pretože úpravy musia byť šité na mieru konkrétnemu dieťaťu. Úpravy, ktoré je potrebné prijať v každom jednotlivom prípade, musia byť prijaté na základe individuálneho zhodnotenia situácie s ohľadom na konkrétne potreby a charakteristiky dieťaťa. V konečnom dôsledku musí byť súdne konanie dostatočne flexibilné, aby mohlo reagovať na potreby všetkých detí so zdravotným postihnutím tak, aby tieto deti mohli plne a účinne participovať v konaní a aby bolo naplnené ich právo na prístup k spravodlivosti. Úpravy pritom musia byť dostupné pre všetky deti bez ohľadu na ich procesné postavenie: obeť, svedok či obvinený. Úpravy je potrebné spravidla prijať hneď na začiatku konania, ale je možné ich prijať aj neskôr, pokiaľ sa ich potreba ukáže v neskoršej fáze konania.

Spolupráca s inými osobami pri odstraňovaní prekážok a zabezpečovaní úprav

Zastupovanie detí so zdravotným postihnutím a vyžadovanie úprav v ich prospech bude vyžadovať podporu ďalších profesionálov ako sú sociálni pracovníci, lekári, sudcovia, policajti, prokurátori a pod. S ohľadom na najlepší záujem dieťaťa bude takáto spolupráca vyžadovať efektívnu komunikáciu a výmenu informácií, vzájomný rešpekt, spoločné plánovanie a koordináciu. Je veľmi dôležité, aby osoby pracujúce s dieťaťom dbali na ochranu osobných údajov dieťaťa. Nové nariadenie EÚ o ochrane fyzických osôb pri spracúvaní osobných údajov a voľnom pohybe týchto údajov³⁸ upravuje osobitnú ochranu údajov o deťoch, a to s ohľadom na ich zraniteľnosť. Nariadenie ďalej vyžaduje používanie jazyka prispôbeného deťom pri komunikácii s nimi.

³⁸ Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2016/679 zo dňa 27. apríla 2016 o ochrane fyzických osôb pri spracúvaní osobných údajov a o voľnom pohybe takýchto údajov, ktorým sa zrušuje smernica 95/46/ES (všeobecné nariadenie o ochrane údajov), dostupné na: http://ec.europa.eu/justice/data-protection/reform/files/regulation_oj_en.pdf.

H. Opravné prostriedky

Opravné prostriedky

Osoba má nárok na nápravu, ak sa zistí, že došlo k porušeniu jej práv. Prostredníctvom opravných prostriedkov je možné porušeniu práva predísť alebo toto porušenie napraviť či kompenzovať. O týchto prostriedkoch väčšinou rozhoduje súd alebo kvázisúdny orgán, ale je možné sa dohodnúť aj na zmiernu alebo konkrétnu formu opravného prostriedku môže vyplývať zo zákona. Zmyslom opravných prostriedkov je zaistiť adekvátnu odpoveď na ujmu, ktorú obeť utrpela. V prípade dieťaťa so zdravotným postihnutím, ktorého práva boli porušené, môžu byť prostriedky nápravy nasledujúce:

- premiestnenie dieťaťa v záujme ochrany pred nebezpečnou situáciou;
- zaistenie ochrany pred zneužívaním;
- konštatovanie porušenia práva dieťaťa súdom alebo iným relevantným orgánom;
- trestné stíhanie páchatela;
- umožnenie prepustenia dieťaťa z inštitúcie;
- umožnenie prístupu k vzdelaniu;
- zaistenie komunitných služieb alebo zdravotnej starostlivosti pre dieťa;
- odškodnenie pre dieťa (obvykle uložené na zvláštny účet v prospech dieťaťa).

Pre väčšinu porušení bude existovať viac než jeden opravný prostriedok. Niektoré budú tradičné tzv. „hard law“ opravné prostriedky, ktoré poskytujú jednotlivcovi vykonateľné rozhodnutie alebo konštatovanie porušenia práva. Do tejto kategórie spadá väčšina opravných prostriedkov na domácej úrovni, napríklad občianskoprávna žaloba alebo trestné oznámenie. Na medzinárodnej úrovni sú takéto opravné prostriedky skôr výnimočné, pretože vyžadujú silnejší medzinárodný záväzok štátu. Príkladom takýchto opravných prostriedkov môže byť napríklad ESLP alebo SDEÚ.

Ďalšie opravné prostriedky, tzv. „soft“ alebo kvázisúdne opravné prostriedky, nemusia nutne skončiť vykonateľným rozhodnutím, ale môžu výrazne zlepšiť situáciu jednotlivca. Príkladom „slabého“ opravného prostriedku na domácej úrovni je sťažnosť k orgánu pre rovnaké zaobchádzanie alebo k rôznym výborom a komisiám. Na medzinárodnej úrovni sú to predovšetkým osobitné konania alebo individuálne sťažnosti k orgánom OSN.

Výber konkrétneho opravného prostriedku sa v právnom jazyku nazýva výber fóra.

Domáce opravné prostriedky

Pri posudzovaní, ktorý opravný prostriedok bude najvhodnejší pre dané porušenie, musí právny zástupca rozhodnúť, ktorou právnou cestou sa vydať, pretože nie každý opravný prostriedok je schopný poskytnúť zamýšľanú nápravu. Domáce opravné prostriedky môžu poskytnúť bezprostrednú a konkrétnu nápravu, na druhej strane medzinárodné opravné prostriedky ponúkajú deklaráciu porušenia práva a vytvárajú tlak na nespolupracujúce vlády. Právny zástupca musí posúdiť, ktorý opravný prostriedok je najvhodnejší, pričom v niektorých prípadoch je možné (a aj sa odporúča) podať viac opravných prostriedkov súčasne (napr. podať viac ako jednu sťažnosť).

Na domácej úrovni existujú rôzne opravné prostriedky. Pri posudzovaní, ktorý z nich je najúčinnnejší, je potreba zvážiť nasledujúce faktory:

- oblasť: vzdelávanie, zdravotná starostlivosť, sociálna starostlivosť alebo prístup k spravodlivosti;
- typ napadnutého rozhodnutia a či proti nemu existuje možnosť odvolania;

- čo chce dotknutá osoba dosiahnuť;
- naliehavosť a citlivosť prípadu;
- dostupné finančné zdroje.³⁹

Možnosť podania väčšiny opravných prostriedkov je obmedzená lehotou, a preto je nutné čo najskôr identifikovať rozhodnutie alebo pochybenie, ktoré chceme napadnúť, a dátum, kedy bolo vydané alebo k nemu došlo, aby sme mohli stanoviť, či je vôbec možné zvolený opravný prostriedok ešte podať. Ďalej je potrebné zvážiť, ako dlho bude opravný prostriedok pravdepodobne prejednávaný daným orgánom a či vzhľadom na túto dobu poskytnú primeranú nápravu (napr. ak je prípad naliehavý, môžu niektoré opravné prostriedky priniesť okamžitú nápravu). Opravné prostriedky na domácej úrovni budú spravidla tieto:

- sťažnosť a iné opravné prostriedky v správnom konaní;
- národné ľudskoprávne inštitúcie, orgány pre rovnaké zaobchádzanie, verejný ochranca práv;
- súdne konanie: obvodný súd, krajský súd, najvyšší súd, ústavný súd (pokiaľ v danej krajine existuje).

Je potrebné zvážiť aj dostupné neprávne možnosti riešenia sporu.

Pokiaľ plánujete vybrať sa cestou medzinárodných opravných prostriedkov, je potrebné venovať osobitnú pozornosť podmienkam prijateľnosti medzinárodných mechanizmov, predovšetkým požiadavkám na vyčerpanie dostupných a účinných opravných prostriedkov na domácej úrovni, a lehotám na podanie sťažnosti, pokiaľ sú stanovené.⁴⁰

Medzinárodné opravné prostriedky

Ak opravné prostriedky na vnútroštátnej úrovni nepriniesli očakávaný výsledok, môžete využiť regionálne alebo medzinárodné mechanizmy. Pred nimi je možné napadnúť tak rozhodnutie alebo pochybenie štátnych orgánov či úradníkov, ale aj prax, zákony alebo politiky. Väčšina medzinárodných mechanizmov ale vyžaduje, aby sťažovateľ najskôr vyčerpal opravné prostriedky na vnútroštátnej úrovni.

1. Regionálne - európske mechanizmy

Na európskej úrovni sú práva osôb zaručené Európskym dohovorom o ochrane ľudských práv (EDĽP) a Chartou základných práv Európskej únie. Prvý z týchto dokumentov tiež vytvára ľudskoprávny orgán, na ktorý sa môžu jednotlivci obracať so sťažnosťami po vyčerpaní vnútroštátnych opravných prostriedkov alebo pokiaľ sa nemôžu domôcť spravodlivosti na národnej úrovni.

Európsky súd pre ľudské práva („ESĽP“)

ESĽP je súčasťou Rady Európy a sleduje dodržovanie EDĽP jeho zmluvnými stranami. ESĽP rozhoduje o sťažnostiach jednotlivcov alebo štátov a vydáva rozsudky proti členským

³⁹ Pozri Luke Clements, *Disabled Children: Legal Handbook* (2016) §11.2, dostupný na: <http://www.lukeclements.co.uk/new-edition-disabled-children-legal-handbook/>

⁴⁰ Európsky dohovor o ochrane ľudských práv obmedzuje podanie sťažnosti na šesť mesiacov od doručenia konečného rozhodnutia v danej veci. Sťažnosť tiež môže byť odmietnutá, pokiaľ nie sú vyčerpané opravné prostriedky na domácej úrovni. Môže sa ale stať, že podaný opravný prostriedok nebude Súd považovať za účinný a zatiaľ čo bude sťažovateľ čakať na jeho výsledok, môže mu uplynúť šesťmesačná lehota na podanie sťažnosti k ESĽP. Je preto nevyhnutné podrobne sa oboznámiť s dostupnými opravnými prostriedkami v danom štáte a v danej oblasti a judikatúrou Súdu, ktorá sa na ne vzťahuje.

štátom Rady Európy o porušení Dohovoru. Výbor ministrov Rady Európy dohliada na výkon rozsudkov ESLP. Komisár Rady Európy pre ľudské práva môže predložiť písomné stanovisko a zúčastniť sa konania pred Súdom ako vedľajší účastník na strane sťažovateľa, ale nemôže sám podávať sťažnosti.

K podaniu sťažnosti na ESLP je potrebné najskôr vyplniť formulár sťažnosti (dostupný na http://www.echr.coe.int/Documents/Application_Form_SLK.pdf). Sťažnosť potom prechádza konaním, v ktorom Súd posudzuje jej prijateľnosť. Sťažnosť môže podať osoba, mimovládna organizácia alebo skupina osôb, ktorá tvrdí, že je obeťou porušenia Dohovoru zo strany štátu, ktorý je jeho zmluvnou stranou (obeťou môže byť aj niekto v blízkom vzťahu k obeti). Spravidla je potrebné vyčerpať všetky vnútroštátne opravné prostriedky a sťažnosť je nutné podať do šiestich mesiacov od konečného rozhodnutia v danej veci.⁴¹ Pokiaľ vec neznesie odklad, je možné Súd požiadať o nariadenie predbežného opatrenia podľa Pravidla 39 Rokovacieho poriadku Súdu.⁴²

Súdny dvor Európskej únie („SDEÚ“)

SDEÚ interpretuje Chartu základných práv Európskej únie (ktorej právny status bol zrovnoprávnený so základnými zmluvami EÚ Lisabonskou zmluvou v roku 2009). Všetky otázky práva EÚ musia byť interpretované v súlade s právami zaručenými Chartou. Článok 24 Charty upravuje práva detí:

- „1. Deti majú právo na takú ochranu a starostlivosť, ktorá je potrebná pre ich blaho. Môžu slobodne vyjadrovať svoje názory. Tieto názory sa berú do úvahy pri otázkach, ktoré sa ich týkajú, s prihliadnutím na ich vek a vyspelosť.*
- 2. Pri všetkých opatreniach prijatých orgánmi verejnej moci alebo súkromnými inštitúciami, ktoré sa týkajú detí, sa musia v prvom rade brať do úvahy najlepšie záujmy dieťaťa.*
- 3. Každé dieťa má právo na pravidelné udržiavanie osobných vzťahov a priamych stykov s obidvoma svojimi rodičmi, ak to nie je v rozpore s jeho záujmom.“*

Existujú dve cesty, ako dostať prípad pred SDEÚ:

i. Predloženie prípadu vnútroštátnym súdom - vnútroštátny súd môže podľa článku 267 Zmluvy o fungovaní Európskej únie („ZFEÚ“) predložiť otázku týkajúcu sa práva EÚ v rámci tzv. predbežnej otázky SDEÚ, pokiaľ je odpoveď na túto otázku nevyhnutná pre rozhodnutie prípadu. Argumentácia podľa Charty v žalobe podanej vnútroštátnemu súdu môže mať za následok predloženie predbežnej otázky k SDEÚ a vyvinúť tlak na daný štát, ktorý si bude vedomý, že jeho právna úprava je pod drobnohľadom medzinárodného súdu.

ii. Konanie o porušení - Európska komisia môže podľa článku 258 ZFEÚ zažalovať členský štát pred SDEÚ za porušenie práva EÚ. Európska komisia

⁴¹ Súd vydal podrobnú Praktickú príručku k podmienkam prijateľnosti, ktorá je dostupná v rôznych jazykoch, napr. v češtine. Pozri Evropský soud pro lidská práva, Praktická příručka k podmínkám přijatelnosti. Dostupná na: http://www.echr.coe.int/Documents/Admissibility_guide_CES.pdf

⁴² Pozri Európsky súd pre ľudské práva, Rokovací poriadok. Dostupný v anglickom jazyku na: http://www.echr.coe.int/Documents/Rules_Court_ENG.pdf

môže pristúpiť k tomuto kroku, ak sa dozvie o porušení práva EÚ (to znamená, že dostala list obsahujúci informácie o danom porušení spoločne s dôkazmi).

Európsky výbor pre sociálne práva („EVSP“)

Európsky výbor pre sociálne práva dohliada na dodržiavanie Európskej sociálnej charty. Európska sociálna charta zakotvuje sociálne a hospodárske práva, ktoré musia jej zmluvné štáty dodržiavať (napr. v oblasti zamestnávania, bývania, zdravotnej starostlivosti, vzdelávania a sociálneho zabezpečenia) a v istom zmysle tak dopĺňa EDLP, ktorý obsahuje najmä občianske a politické práva. Európsku sociálnu chartu podpísalo všetkých 47 členských štátov Rady Európy. EVSP rozhoduje o kolektívnych sťažnostiach, ktoré môžu podať členské štáty alebo medzinárodné mimovládne organizácie, napr. aj MDAC.

Pred predložením kolektívnej sťažnosti by sme si mali položiť nasledovné otázky:

- Ratifikoval daný štát príslušný protokol o možnosti predkladať kolektívne sťažnosti?⁴³
- Ktorú verziu Európskej sociálnej charty daný štát ratifikoval?
- Ktoré jej články sa zaviazal plniť?

V konaní o kolektívnej sťažnosti pred EVSP nie je potrebné vyčerpať opravné prostriedky a neexistuje žiadna lehota na jej podanie. Avšak okrem Fínska, ktoré ako jediný štát akceptovalo možnosť podávať tieto sťažnosti národnými mimovládnymi organizáciami, môžu kolektívne sťažnosti podávať iba medzinárodné mimovládne organizácie akreditované pri Rade Európy.⁴⁴

2. Medzinárodné opravné prostriedky

Každá ľudskoprávna zmluva OSN vytvára tzv. „zmluvný orgán“ („treaty body“), ktorého úlohou je dohliadať na dodržiavanie príslušnej zmluvy. Tieto orgány sú tvorené nezávislými expertmi, ktorí presadzujú dodržiavanie zmluvy a monitorujú, ako zmluvné štáty príslušnú zmluvu implementovali. Zmluvné orgány môžu mať formu kvázisúdneho orgánu, t.j. môžu rozhodovať o individuálnych sťažnostiach a poskytovať nápravu. Existujú tri druhy potenciálnych mechanizmov,⁴⁵ prostredníctvom ktorých môže zmluvný orgán prejednať sťažnosť proti konkrétnemu štátu:

- i. individuálna sťažnosť;
- ii. medzištátna sťažnosť;
- iii. vyšetrowanie.

Pre účely tohto dokumentu sú najviac relevantné individuálne sťažnosti.

Individuálne sťažnosti

Jednotlivec alebo skupina, ktorého právo zaručené zmluvou bolo porušené, môže podať sťažnosť sám alebo prostredníctvom zástupcu. Zmluvné orgány môžu prejednať iba sťažnosti, ktoré sa týkajú porušenia práv zaručených v príslušnej medzinárodnej zmluve, na

⁴³ Slovenská republika príslušný protokol podpísala v roku 1999, ale doteraz ho neratifikovala.

⁴⁴ MDAC je jednou z týchto organizácií a predložila už niekoľko kolektívnych sťažností.

⁴⁵ „Potenciálne“ pretože závisia od toho, čo je stanovené v danej zmluve a príslušných protokoloch k nej, a či daný štát ratifikoval/pristúpil k zmluve a/alebo jej protokolom.

ktorej dodržiavanie príslušný zmluvný orgán dohliada, a len proti štátom, ktoré sú zmluvnou stranou danej medzinárodnej zmluvy. Je potrebné si tiež uvedomiť, že sťažnosť môže byť podaná len proti štátom, ktoré ratifikovali príslušný protokol, ktorý vytvára možnosť podať individuálnu sťažnosť.⁴⁶

Každá zmluva vytvára svoj vlastný mechanizmus individuálnej sťažnosti, ktorý má svoje vlastné pravidlá - nie všetky zmluvné orgány majú rovnaké právomoci dostávať, prejednávať a odpovedať na sťažnosti. Preto odporúčame naštudovať si procesné pravidlá každého zmluvného orgánu. Zmluvné orgány môžu prejednať sťažnosť podanú dieťaťom. Postup pri podaní sťažnosti je nasledovný:

- Najskôr popíšte prípad tak, že uvediete údaje o porušení práva, obeti a autorovi sťažnosti (môžete použiť modelovú sťažnosť).⁴⁷
- Sťažnosť treba zaslať petičnému oddeleniu Uradu Vysokého komisára OSN pre ľudské práva.⁴⁸
- Petičné oddelenie preskúma sťažnosť s cieľom zistiť, či je podanie úplné. Ak sťažnosť nie je úplná, oddelenie môže kontaktovať jej autora za účelom doplnenia informácií. Pokiaľ je sťažnosť úplná, petičné oddelenie ju odošle relevantnému zmluvnému orgánu, ktorý potom posúdi, či je sťažnosť prijateľná.
- Zmluvný orgán rozhodne, či má byť sťažnosť zaregistrovaná a komunikovaná vláde. Pokiaľ padne toto rozhodnutie, sťažnosť je zaslaná vláde spoločne s prílohami a vláda dostane šesť mesiacov na vyjadrenie.
- Po vyjadrení vlády zmluvný orgán sťažnosť preskúma.
- Svoje rozhodnutie potom zašle všetkým zúčastneným stranám a toto rozhodnutie je konečné. Rozhodnutie v merite veci nejde zmeniť, ani sa proti nemu odvolať.

Aj keď má každý zmluvný orgán špecifické procesné pravidlá, vo všeobecnosti platí, že sťažnosť musí byť podaná čo najskôr po vyčerpaní opravných prostriedkov na vnútroštátnej úrovni. V naliehavých a citlivých prípadoch môže zmluvný orgán nariadiť predbežné opatrenie. Rozhodnutia zmluvných orgánov však nie sú pre štáty záväzné, napriek tomu majú veľkú váhu.

Zmluvné orgány majú vo všeobecnosti voľnejšie štandardy pri posudzovaní prijateľnosti sťažností než ESĽP. Oba mechanizmy však obsahujú tzv. konkurenčnú doložku (to znamená, že sťažnosť môže prejednať iba jeden z nich). Z istých okolností však môže byť rovnaká sťažnosť úspešne prejednaná iným mechanizmom po tom, čo nebola úspešná u druhého.

a. Výbor OSN pre práva osôb so zdravotným postihnutím

Opčný protokol k CRPD zakotvuje právomoc Výboru OSN pre práva osôb so zdravotným postihnutím („Výbor CRPD“) posudzovať individuálne sťažnosti na porušenie CRPD. Základná otázka teda znie: ratifikoval daný štát Opčný protokol? Na podanie sťažnosti nie je žiadna lehota, najlepšie je však podať sťažnosť čo najskôr po vyčerpaní vnútroštátnych opravných prostriedkov.

⁴⁶ Zoznam ratifikácií zmlúv OSN nájdete tu:

<http://indicators.ohchr.org/> alebo na: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx. Zoznam deklarácií/výhrad je dostupný na: <https://treaties.un.org/Pages/Treaties.aspx?id=4&subid=A&lang=en>.

⁴⁷ Modelová sťažnosť je dostupná na:

http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/ComplaintFormOPICCPR_CAT_CERD.doc

⁴⁸ Viac informácií nájdete na:

<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/TBPetitions/Pages/IndividualCommunications.aspx#proceduregenerale>.

b. Výbor OSN pre práva dieťaťa

Konanie o individuálnych sťažnostiach je upravené v treťom Opčnom protokole k CRC. Je potrebné teda zistiť, či daný štát ratifikoval príslušný protokol. Sťažnosť k tomuto výboru je potrebné predložiť najneskôr jeden rok po vyčerpaní vnútroštátnych opravných prostriedkov (sťažovateľ ale môže skúsiť preukázať, že to z nejakého dôvodu nebolo možné). Konanie pred Výborom pre práva dieťaťa je špeciálne upravené pre potreby dieťaťa.

c. Iné výbory a konania

- Výbor OSN proti mučeniu („Výbor CAT“) monitoruje dodržiavanie Dohovoru OSN proti mučeniu a inému krutému, neľudskému či ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu. Výbor môže prejednávať individuálnu sťažnosť proti štátom, ktoré spravili prehlásenie podľa článku 22 tohto Dohovoru.
- Výbor OSN pre odstránenie diskriminácie žien („Výbor CEDAW“).
- Výbor OSN pre odstránenie rasovej diskriminácie („Výbor CERD“).
- Výbor OSN pre ľudské práva posudzuje porušenia Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach („ICCPR“).
- Výbor OSN pre hospodárske, sociálne a kultúrne práva („Výbor CESCR“) posudzuje porušenia Medzinárodného paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach („ICESCR“).

Vyšetrovanie: reakcia na systematické porušenia

Vyšetrovanie je mechanizmus, ktorý skôr než na jednotlivca cieľi na porušovanie práv vo veľkom rozsahu. Aj keď vyšetrovanie nemusí priniesť okamžitú nápravu konkrétnemu dieťaťu, môže vyvinúť tlak na vládu v prípade, kedy vnútroštátne opravné prostriedky neprinášajú požadovaný výsledok.

Vyšetrovanie môže byť vedené iba proti tým štátom, ktoré uznali právomoc zmluvného orgánu takéto vyšetrovanie viesť. Štáty nemusia povoliť vyšetrovanie na svojom území, keď pri podpise konkrétneho opčného protokolu prehlásia, že neuznávajú právomoc daného výboru viesť vyšetrovanie. Konkrétne článok 13 ods. 7 Opčného protokolu k Dohovoru OSN pre práva dieťaťa upravuje mechanizmus vyšetrovania. Obdobne článok 8 Opčného protokolu k Dohovoru o právach osôb so zdravotným postihnutím vytvára mechanizmus vyšetrovania a tiež umožňuje štátu sa z tohto mechanizmu vylúčiť.

Výbor môže zahájiť vyšetrovanie v prípade, že dostane dôveryhodné informácie, podľa ktorých dochádza v danom štáte k systematickému porušovaniu práv garantovaných príslušným dohovorom. Vyšetrovanie je dôverné a spolupráca štátu sa vyžaduje vo všetkých fázach vyšetrovania. Tento mechanizmus nevyžaduje konkrétnych sťažovateľov a preto zaisťuje väčšiu anonymitu pre obeť porušovania práv.

Osobitné konania (angl. „special procedures“)

Osobitné konania využíva Rada OSN pre ľudské práva k monitorovaniu, vyšetrovaniu a vynúteniu dodržiavania ľudských práv v konkrétnej tematickej oblasti alebo konkrétnej krajine. Tieto konania tvoria jednotlivci (tzv. zvláštni spravodajcovia) alebo skupiny expertov (pracovné skupiny), ktoré majú právomoc reagovať na individuálne sťažnosti na porušovanie ľudských práv. Existuje preto možnosť predložiť informácie o porušovaní ľudských práv konkrétnemu zvláštnemu spravodajcovi, aby tieto informácie preveril. Tematické oblasti,

ktoré pokrývajú oblasť práv detí so zdravotným postihnutím, sú nasledovné: osoby so zdravotným postihnutím, zdravie, vzdelávanie, mučenie a násilie na ženách.⁴⁹

Osobitné konanie vyžaduje poskytnutie údajov o obeti, porušovateľovi a popis skutočností s uvedením času a miesta. Zvláštny spravodajca môže viesť dialóg s vládou ohľadne sťažnosti prostredníctvom korešpondencie a v naliehavom prípade môže vyzvať vládu k prijatiu určitého opatrenia alebo sa jej opýtať na vývoj prijatého opatrenia. *Tento mechanizmus nevyžaduje, aby daný štát ratifikoval alebo pristúpil k medzinárodnej ľudskoprávnej zmluve, ani vyčerpanie vnútroštátnych opravných prostriedkov.* Zvláštne konania nemajú povahu súdneho alebo kvázisúdneho konania, ale môžu byť využité spolu s ostatnými právnymi prostriedkami a môžu prispieť k vytvoreniu dodatočného tlaku na vládu. Tieto mechanizmy je možné využiť napríklad paralelne s konaním na vnútroštátnej úrovni a môžu sa osvedčiť ako užitočný nástroj na vytvorenie tlaku, ale aj ako dôkaz v konaní pred vnútroštátnym súdom.

I. Strategická litigácia

„Strategická litigácia“ je litigačná metóda spočívajúca v zastupovaní starostlivo vybraných prípadov pred súdmi s cieľom dosiahnuť podsadnú zmenu zákona, politiky alebo verejnej mienky a súčasne zaistiť spravodlivosť pre klienta. Klienti zapojení do strategickej litigácie sú obeťami porušenia ľudských práv, ktorými trpí množstvo ďalších ľudí. Ako taká je síce strategická litigácia zameraná na individuálny prípad, ale jej cieľom je dosiahnuť celospoločenské zmeny. Táto litigačná metóda je tiež známa ako „litigácia s dopadom“, „litigácia vo verejnom záujme“ alebo „litigácia testovacieho prípadu“.

Príkladom témy pre strategickú litigáciu môže byť zneužívanie detí so zdravotným postihnutím v ústavoch. V rámci strategickej litigácie sa zastúpi jeden takýto prípad, avšak s vidinou ovplyvnenia alebo dosiahnutia zmeny zákona alebo politiky (či jej implementácie), ktoré sú príčinou zneužívania detí v ústavoch, aby mal prípad širší dopad.

Pri rozhodovaní, či sa vybrať cestou strategickej litigácie, musí právny zástupca zvážiť mnoho faktorov; napríklad, akú zmenu chce litigáciou dosiahnuť, či je litigácia najvhodnejšia metóda na dosiahnutie požadovanej zmeny, či a ako je možné litigáciou tieto zmeny dosiahnuť, zváženie možných výhod a nevýhod litigácie, aké zdroje a spoluúčasť ďalších osôb sú potrebné. V tomto kontexte je dôležité myslieť aj na iné záujmové skupiny, ktoré môžu mať záujem dosiahnuť konkrétnu zmenu. Je dobré tiež myslieť na potenciálne miesta, kde je možné nájsť klientov (napr. univerzitné kliniky, poskytovatelia služieb, organizácie podporujúce podporu v rámci cieľovej skupiny, školenia) (pozri nižšie v časti „proces hľadania klienta“).

Potenciálne výhody strategickej litigácie sú:

- **Dosiahnutie precedensu:** Súdne rozhodnutie môže určiť rozsah záväzkov, ktoré zatiaľ nie sú uznané na národnej alebo medzinárodnej úrovni.
- **Zmena zákona:** Právomoci súdov sú v každom štáte odlišné, ale niekde môžu súdy prehlásiť právnu úpravu za protiústavnú alebo nezákonnú, zrušiť právny predpis, nariadiť predbežné opatrenie k vyplneniu medzery v zákone, alebo požadovať od

⁴⁹ Viac informácií k osobitným konaniam nájdete tu: <http://spinternet.ohchr.org/Layouts/SpecialProceduresInternet/ViewAllCountryMandates.aspx?Type=TM>.

vlády napravenie porušenia práva prostredníctvom prijatia právnej úpravy či jej reformy.

- **Vymedzenie pola pre diskusiu:** Strategická litigácia môže byť základom pre vyjednávanie alebo obhajovanie právnej, politickej alebo sociálnej zmeny, môže pomôcť vytvoriť alebo ovplyvniť ľudskoprávnu rovinu diskusie o tejto zmene. Pozitívne aj negatívne súdne rozhodnutia sa môžu stať kľúčovým nástrojom pre advokáciu a môžu vyvinúť tlak na politických hráčov, aby sa prijali potrebné reformy.
- **Implementácia existujúcej právnej úpravy:** Vo veľa štátoch nie sú zákony správne alebo vôbec vykonávané dovedy, než výklad zákona nastavujú sudy v konkrétnych prípadoch. Sudy tak môžu vynútiť rešpektovanie právnej úpravy verejnými alebo súkromnými osobami.
- **Verejná mienka/vzdelávanie:** Strategická litigácia môže pomôcť spopularizovať danú oblasť, zvýšiť povedomie o marginalizovaných témach, šíriť vašu víziu a odkaz médiám, verejnosti, politickým hráčom a sudcom. Upútaním pozornosti k danej téme môžete inšpirovať ľudí k väčšej organizovanosti.
- **Podpora obetí:** Strategická litigácia môže pomôcť obetiam pocítiť moc a kontrolu nad svojim osudom. Posilňuje a prepožičiava dôveryhodnosť ich hlasom a poskytuje im individuálnu nápravu. Pozitívne súdne rozhodnutie môže inšpirovať ďalšie obeť, aby sa tiež domáhali svojich práv.
- **Mapovanie nespravodlivosti a porušovania práv:** Strategická litigácia mapuje utrpené nespravodlivosti. Môžete upozorniť na nedostatky a predsudky právnej praxe a konaní, ktoré odopierajú obetiam prístup k spravodlivosti.

Potenciálne nevýhody strategickej litigácie sú:

- **Zdĺhavosť a nákladnosť:** Strategická litigácia môže trvať roky a môže byť aj pomerne nákladná. Prináša tiež riziko, že súd nariadi obeť uhradiť trovy konania protistrany. Aj keď sa podarí prípad vyhrať, práca právnikov nekončí. Rozsudok musí byť vykonaný, aby došlo k strategickému výsledku. To môže vyžadovať spoluprácu právneho zástupcu s orgánmi zodpovednými za výkon rozsudkov (napr. Výborom ministrov Rady Európy). Aj keď je súdne rozhodnutie pre klienta pozitívne, môže sa proti nemu obrátiť verejná mienka alebo vládna politika. Prípad nemusí mať zamýšľaný dopad a môže vyžadovať ďalšie nelitigačné, advokačné metódy.
- **Vytvorenie zlého precedensu:** V prípade prehry môže byť výsledkom potvrdenie nežiaduceho právneho predpisu alebo posilnenie nežiaducej praxe.
- **Riziko ujmy:** Pretože deti sú obzvlášť zraniteľné, právny zástupca musí vždy zvážiť negatívny dopad litigácie na život klienta. Súdny spor môže byť pre dieťa veľkou záťažou s rizikom sekundárnej traumatizácie v priebehu konania, môže vyvolať nepochopenie rodiny a kamarátov, odvetu zo strany štátnych, nie je žiadna záruka na individuálnu nápravu a pod.

MDAC vypracovalo 10 krokov, ktoré sprevádzajú právnikov a mimovládne organizácie procesom rozhodovania, či sa vydať cestou strategickej litigácie:

1. Stanovenie celkového cieľa a stratégie pre zamýšľanú zmenu
2. Vytvorenie litigačného tímu
3. Vymedzenie kritérií pre výber prípadu
4. Naplánovanie a výber klienta
5. Vytvorenie plánu prípadu
6. Posúdenie rizík
7. Vytvorenie plánu podpory klienta
8. Zhromaždenie dôkazov
9. Realizácia litigácie
10. Implementácia rozsudkov, vrátane advokačných aktivít a nadväzujúca litigácia

Jednotlivé kroky sú bližšie popísané nižšie:

1. Stanovenie celkového cieľa a stratégie pre zamýšľanú zmenu

Litigácia bude strategická a bude mať reálny potenciál dosiahnuť zmenu len vtedy, ak si hneď na začiatku stanovíme jasný cieľ. K tomu by mali právnici v spolupráci s ďalšími zúčastnenými stranami čo najpresnejšie vyjadriť (1) problém, ktorý by litigácia mala riešiť, (2) aké sú jeho príčiny, a (3) aké zmeny sú potrebné k vyriešeniu daného problému.

Napríklad:

- 1) **Problém:** inštitucionalizácia detí so zdravotným postihnutím;
- 2) **Príčiny:** diskriminácia v prístupe ku komunitným službám;
- 3) **Potrebné zmeny:** zmena politiky s cieľom odstrániť diskriminačné bariéry (napr. kritériá pre prijatie) a uprednostňovanie rozvoja dostupných služieb pre deti so zdravotným postihnutím.

Pre lepšie pochopenie problému sa odporúča právnikom zmapovať **zúčastnené strany** v danej oblasti. Nemalo by pritom ísť len o obhajcov práv detí so zdravotným postihnutím, ale aj o poskytovateľov služieb, rodičov a opatrovníkov, tvorcov politik, sudcov, právnikov a obhajcov z podobných oblastí, alebo organizácie pracujúce v oblasti hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv, atď. Po identifikácii zúčastnených strán so spoločným záujmom by s nimi mali právnici úzko spolupracovať s cieľom nájsť čo najväčšie porušenie a korešpondujúce práva (problémy), zanalyzovať právnu úpravu, politiku a prax, ktoré podporujú tieto porušenia (príčiny), a zamyslieť sa nad potrebnými zmenami k ich odstráneniu a zaisteniu ochrany práv detí (potrebné zmeny). Problém by mal predstavovať porušovanie ľudských práv, ktoré sa týka väčšieho počtu osôb.

Cieľom, ktorý si stanovíme, môže byť napríklad:

- vytvorenie progresívnej súdnej rozhodovacej praxe, ktorá podporuje práva detí so zdravotným postihnutím;
- záväzok implementovať právnu úpravu, ktorá nie je implementovaná vôbec alebo nedostatočne;
- zrušenie/novelizácia právnej úpravy, ktorá je v rozpore s medzinárodnými ľudskoprávnymi štandardami;
- zaistenie, že právna úprava bude interpretovaná v súlade s medzinárodnými ľudskoprávnymi štandardami v oblasti práv detí so zdravotným postihnutím;
- vytvorenie tlaku na zmenu politiky alebo na sociálnu zmenu;
- zdokumentovanie porušovania ľudských práv detí so zdravotným postihnutím.

Stratégia pre zamýšľanú zmenu vyžaduje analýzu najefektívnejšej metódy pre dosiahnutie zmeny. Nikdy to nebude len litigácia, ale vždy ju budú sprevádzať dodatočné nástroje ako je napríklad advokácia, komunikácia a mediálna kampaň, budovanie kapacít a/alebo výskum. Vždy je potrebné zvážiť potrebné zdroje, vrátane ľudských zdrojov, času, právneho výskumu a výskumu na mieste, substantívnej expertízy, advokačných materiálov, financovania, času na cestovanie a náklady, tlmočenie/preklad. Mali by sme si tiež stanoviť určitý faktor, voči ktorému budeme merať pokrok. Napríklad dosiahnutie pozitívneho súdneho rozhodnutia môže byť takýmto faktorom, ale zmenu môžeme merať aj pomocou nasledujúcich faktorov:

- prebiehajúci proces zmeny určitej politiky;
- politická a spoločenská diskusia, advokácia alebo informačná kampaň, ktorá ukáže mieru záujmu o danú tému;
- záujem médií o prípad, vrátane sociálnych médií;
- počet odkazov na súdne rozhodnutie v judikatúre iných súdov;
- vplyv na diplomatické a medzivládne procesy a odkazy medzinárodných orgánov;
- počet odkazov v odborných článkoch a ďalšie.

Nakoniec je potrebné zvážiť riziká celkovej stratégie a pripraviť sa na ne (pozri nižšie).

2. Vytvorenie litigačného tímu

Je dobré vytvoriť tím, ktorý dokáže maximalizovať dopad využitím svojich schopností a expertízy každého jednotlivého člena. Je dôležité, aby právnici uznali, že najlepšie strategické výsledky budú dosiahnuté len v spolupráci s ďalšími expertmi. Ideálne by mali tím tvoriť nasledujúce osoby: miestny právnik so zameraním na ľudské práva, miestna mimovládna organizácia, medzinárodná advokátska kancelária, medzinárodní právnici a ďalší experti, medzinárodná mimovládna organizácia (ako MDAC).

- Miestny právnik je zodpovedný za litigáciu na domácej úrovni, vrátane nájdenia okruhu potenciálnych klientov, postupuje podľa pokynov a hľadá svedkov.
- Miestna mimovládna organizácia informuje potenciálnych klientov, pomáha právnikovi v kontakte s klientmi a vo vytvorení dôvery, pomáha s prístupom do inštitúcií, poskytuje klientom neprávnu podporu.
- Medzinárodná advokátska kancelária pomáha s výskumom, prípravou podaní a právnej argumentácie.
- Medzinárodný expert a národná ľudskoprávna inštitúcia⁵⁰ môžu podať *amicus curiae* a poskytnúť materiály o prípade na medzinárodnej úrovni.
- Medzinárodná mimovládna organizácia môže pomôcť s formuláciou strategických problémov, môže podporiť medzinárodnú advokáciu, osloviť medzinárodných expertov, doplniť právne podanie a monitorovať dlhodobý dopad prípadu.

3. Vymedzenie kritérií pre výber prípadu

Vymedzte si kritériá, ktoré budete používať pri výbere prípadu. Ako príklad uvádzame kritériá MDAC:

Sila

- Máme silné dôkazy na podporu prípadu?
- Aké procesné prekážky môžu nastať v priebehu litigácie a ako na ne budeme reagovať, napr. premlčanie, otázka aktívnej legitímácie, otázka jurisdikcie, a pod.?

Potenciál

- Reprezentuje prípad širší problém, ktorý sa dotýka viacerých osôb, ktoré by mohli mať prospech z pozitívneho výsledku?
- Prečo je dôležité začať litigovať tento problém práve teraz?
- Prečo je litigácia ta pravá metóda (skôr než advokácia alebo osveta)?
- Je prípad zrozumiteľný pre médiá a laickú verejnosť

⁵⁰ Niektoré národné ľudskoprávne inštitúcie majú tiež právomoc prejednávať individuálne sťažnosti a je dobré na ne myslieť pri výbere fóra.

Pridaná hodnota

- Akú pridanú hodnotu má expertíza litigačného tímu na potenciálnu argumentáciu?
- Akú podporu môže tím ponúknuť v stanovení litigačnej stratégie, vrátane advokačných aktivít a v oblasti komunikácie a médií?

Relevancia

- Aké ciele prípad sleduje a ako dobre?

Zdroje

- Ktoré mimovládne alebo iné organizácie už vykonávajú advokáciu, budovanie kapacít, výskum, osvetu alebo iné aktivity v tejto problematike v danej krajine? Akú podporu by vedeli ponúknuť?
- Akú rolu by mohli zohrať *pro bono* právnici a medzinárodné advokátske kancelárie pri podpore prípadu?

Etické úvahy

- Je pravdepodobné, že klient bude niesť v priebehu litigácie negatívne následky (napr. ak žije v inštitúcii) a ak áno, ako ich môžeme eliminovať?
- Do akej miery môžu právne záujmy klienta kolidovať so strategickým záujmom právnika/organizácie na prípade?

Tieto otázky môžeme zodpovedať nasledovne:

- podrobnou analýzou dostupných dôkazov;
- rozhovorom s klientom, inštitúciou, priateľmi, rodinou, opatrovníkom a ďalšími relevantnými osobami, aby sme zistili, aké ďalšie dôkazy môžu byť k dispozícii;
- zamyslením sa v rámci litigačného tímu nad dôkazmi, procesnými problémami, ktoré môžu nastať a mechanizmami výkonu rozhodnutí;
- spoluprácou s dôveryhodnou podpornou osobou a/alebo použitím techník prispôsobených deťom a osobám so zdravotným postihnutím. Rozhovorom s klientom za účelom získania informácií, napr. jeho očakávaní, zaistenia informovaného súhlasu, vysvetlenia priebehu súdneho konania, zistenia detailov o prípade, apod.;
- zamyslenie sa s ostatnými zúčastnenými stranami nad rozsahom problému a dôvodmi, prečo je litigácia nevyhnutná a vhodná;
- mať k dispozícii konkrétny formulár prípadu.

4. Naplánovanie a výber klienta

Aj keď niektoré právne poriadky umožňujú, aby litigáciu zahájila mimovládna organizácia alebo právnik bez konkrétneho klienta pokiaľ ide o porušovanie ľudských práv, ústavného práva alebo otázok zvláštneho verejného významu, litigácia prípadu konkrétneho klienta má oveľa väčší potenciál dosiahnuť požadovaný cieľ. Rovnako je nutné najskôr si stanoviť cieľ a až následne hľadať klienta(ov), v opačnom prípade riskujete, že nebude mať dostatočne silný cieľ, fakty alebo dôkazy, čo by mohlo ohroziť výsledok litigácie alebo jej dopad.

Právnici, ktorí sa rozhodnú pre strategickú litigáciu, budú musieť aktívne hľadať klientov, ktorí budú chcieť svoj prípad litigovať, ktorí majú silné dôkazy a ktorých príbeh bude odrážať porušenia, proti ktorým chceme litigáciu namieriť. Je viac spôsobov, ako nájsť klientov:

- prostredníctvom mimovládnej organizácie;
- prostredníctvom organizácie zameranej na podporu osôb z cieľovej skupiny;
- prostredníctvom poskytovateľov služieb ako sú školy, pobytové inštitúcie, sociálni pracovníci, psychiatri a psychológovia;
- prostredníctvom organizácie poskytujúcej právnu pomoc, vrátane právnickej obce, advokátskych kancelárií alebo univerzitných právnych kliník;
- návštevou miest, kde žijú potenciálni klienti alebo tam trávia čas, napr. prostredníctvom monitorovania inštitúcií pre deti;
- prepojením existujúceho výskumu, budovania kapacít a ďalších projektov, napr. tých, ktoré podporujú linky dôvery;
- školiace programy a okrúhle stoly pre skupiny potenciálnych klientov a ich rodiny;
- stretnutie alebo konferencia s advokátmi.

Ak nájdeme potenciálneho klienta, aplikujeme kritéria pre výber prípadu, aby sme zistili, či je prípad vhodný pre strategickú litigáciu.

Litigácia práv dieťaťa musí byť vždy v jeho najlepšom záujme, to znamená, že je potrebné pozorne vypočuť dieťa a každú osobu, ktorá sa o dieťa stará, opatrovníka, člena rodiny atd., aby sme pochopili okolnosti týkajúce sa prípadu dieťaťa a všetky riziká, ktoré pre dieťa môže litigácia znamenať, a zvažili a vyhodnotili potenciálne kroky na zmiernenie negatívnych dopadov litigácie na dieťa. Vôľa dieťaťa a jeho prania musia byť rešpektované v súlade s jeho právom na účasť pri prijímaní rozhodnutí, ktoré sa ho týkajú a s ohľadom na jeho schopnosti (článok 12 CRC). Právniči musia dodržiavať miestne a vnútroštátne etické pravidlá. Dieťa (a jeho rodina) musia byť poučení, že ich prípad bude litigovaný s cieľom dosiahnuť strategický cieľ, rovnako ako ich vlastný individuálny cieľ, a musia k tomu dať výslovný súhlas.

5. Vytvorenie plánu prípadu

Plán prípadu by mal obsahovať minimálne nasledujúce zložky:

- výber fóra - právniči by mali vybrať najlepšie fórum k dosiahnutiu nápravy. Tiež treba myslieť na to, aby zostala otvorená cesta prípadnej medzinárodnej litigácii;
- vyčerpanie opravných prostriedkov;
- dostupné opravné prostriedky;
- potrebné dôkazy a ako ich zozbierať;
- v ktorých oblastiach môže byť prínosom dodatočná expertíza (napr. prvky medzinárodného práva alebo expertíza v špecifickej oblasti ako je napr. vzdelávanie, práva detí, bývanie, mučenie);
- zoznam svedkov, ktorých bude treba predvolať;
- ľudské a finančné zdroje, ktoré bude treba zabezpečiť a spôsoby ich zabezpečenia;
- či bude nutná prípadná následná litigácia na implementáciu rozsudku a/alebo dosiahnutia celkového cieľa, napr. či občianskoprávna litigácia môže byť zahájená až po skončení trestného konania alebo či je potrebné litigáciou najskôr dosiahnuť deklaráciu porušenia práva orgánom pre rovné zaobchádzanie a až následne podať občianskoprávnu žalobu.

6. Posúdenie rizík

Zamyslenie sa nad možnými rizikami v rámci litigačného tímu a ich zachytenie na papieri je jedným z najdôležitejších krokov strategickú litigáciu. Tieto riziká sa netýkajú iba individuálneho prípadu, ale najmä dosiahnutia strategického cieľa. Je vždy užitočné popri litigačnej stratégii zostaviť aj plán manažmentu rizík. Identifikujte a zdokumentujte bežne predvídateľné riziká každého aspektu stratégie spôsobom, aby ste ich mohli monitorovať

a aktualizovať v priebehu litigácie. Určite si opatrenia, ktoré podniknete, aby ste minimalizovali pravdepodobnosť každého rizika alebo zmiernili jeho následky, ak k nemu dôjde. Medzi relevantné kategórie rizík patria.

1) Riziká súvisiace s klientom

- únava z litigácie/odstúpenie klienta od litigácie;
- vysoké nároky na podporu;
- konflikt medzi individuálnymi a strategickými záujmami;
- smrť klienta;
- zmena duševného zdravia klienta, sociálnych alebo iných okolností;
- odveta/zasrašovanie.

2) Právne riziká

- zmena predchádzajúcich rozhodnutí;
- vytvorenie zlého precedensu;
- nedosiahnutie medzinárodných štandardov;
- odmietnutie prípadu z procesných dôvodov;
- povinnosť nahradiť protistrane trovy konania.

3) Strategické riziká

- reputácia;
- nedostatok zdrojov;
- konflikty zainteresovaných strán;
- výpadok poskytovania služieb pre užívateľa (predpokladané negatívne dôsledky litigácie, napr. uzavretie inštitúcie bez poskytnutia alternatív);
- politické/legislatívne;
- nevykonanie rozsudku (obmedzený strategický dopad, zmena právnej úpravy následkom litigácie, úzka interpretácia rozsudku).

7. Vytvorenie plánu podpory klienta

Pokiaľ budete zastupovať dieťa so zdravotným postihnutím, môže sa stať, že bude náchylné na zneužívanie/vykorisťovanie alebo bolo nejaký čas bez podpory. Aj keď nie je úlohou právnika poskytovať neprávnu pomoc, je veľmi dôležité, aby právnik dieťaťu poskytol informácie, kde pomoc nájsť, ak ju potrebuje. Právnik musí vedieť identifikovať potreby dieťaťa, s dieťaťom sa o nich porozprávať, vytvoriť plán podpory, monitorovať a aktualizovať ho, pokiaľ to bude potrebné. Starostlivosť a podpora klienta bude mať dopad na výsledok litigácie.

8. Zhromaždenie dôkazov

Zobierajte dôkazy a podpornú dokumentáciu. To môže vyžadovať návštevu a vyfotografovanie miest, kde došlo k porušeniu, vypočutie osôb, podanie žiadosti o prístup k dokumentácii a počítačovým záznamom, alebo podanie žiadosti o prístup k informáciám. Ako príklady dôkazného materiálu uvádzame:

- zdravotné záznamy alebo vzdelávacie záznamy/posudky;
- fotografie inštitúcie a podmienok v nej;
- správy nezávislých inštitúcií;
- digitálne dôkazy (emailová korešpondencia, história internetového prehliadača, atd.);
- štatistické dôkazy (môžu sa zísť v diskriminačných prípadoch);
- situačné testovanie;
- výpoveď obete;
- výpovede ďalších svedkov (rodiny, ďalších obetí v podobnej situácii, zamestnancov inštitúcie, učiteľov, podporných pracovníkov);
- akýkoľvek dôkazný materiál vhodný pre danú situáciu.

9. Realizácia litigácie

Preštudujte, napíšte a upravte podania a prílohy a všetko koordinujte s litigačným tímom. Možno budete podávať viac sťažností, ak máte k dispozícii viac než jeden právny alebo kváziprávny opravný prostriedok, napr. trestný, občianskoprávny alebo správny. Právnik by mal tiež zvážiť, či nepožiadat' nejakú inštitúciu alebo organizáciu o *amicus curiae*, ktorý by súdu poskytol dodatočnú expertízu v danej oblasti. Dajte si pozor, aby ste vyčerpali opravné prostriedky pred tým, než predložíte sťažnosť medzinárodnému orgánu. V priebehu litigácie úzko spolupracujte s kolegami zodpovednými za advokáciu a komunikáciu.

10. Implementácia rozsudkov, vrátane advokačných aktivít a nadväzujúca litigácia

Aj keď litigácia konečným rozhodnutím v podstate končí, boj za uznanie práva zvyčajne ešte nie je vyhraný. Po vynesení rozsudku je často potrebné podniknúť ďalšie kroky, aby sme zaistili, že rozhodnutie bude implementované a cieľ dosiahnutý. Tieto kroky môžu zahŕňať: dodatočnú litigáciu, advokačné aktivity za reformu politiky alebo právnej úpravy, osvetu, budovanie kapacít či mediálnu stratégiu.

1) Nadväzujúca litigácia

V niektorých prípadoch sa odporúča po úspešnom uzavretí jedného prípadu iniciovať nadväzujúcu litigáciu. Tá sa môže týkať toho istého klienta s cieľom upevniť jeho pozíciu alebo rozšíriť nárok, alebo ako ďalší krok k tomu, aby mohol užívať svoje práva. Napríklad pokiaľ v prvej fáze litigácie bol klient prepustený z inštitúcie a bolo mu umožnené žiť v komunite, ale nebola mu poskytnutá komunitná služba, ďalším krokom môže byť litigácia cielená na poskytnutie danej služby.

V iných prípadoch môže byť nadväzujúca litigácia nevyhnutná pre potvrdenie a posilnenie nároku prvého klienta alebo zaistenie širších a systematických riešení. Napríklad pokiaľ sa v jednom prípade podarilo dosiahnuť priaznivý precedens, individuálna náprava bola docielená len u jedného konkrétneho klienta. Pokiaľ ale existuje väčšie množstvo osôb v podobnej situácii, nadväzujúca litigácia môže upozorniť tvorcov politik na rozsah problému a iniciovať systémové zmeny.

2) Advokačné aktivity za reformu politiky alebo právnej úpravy

Litigácia bude strategická iba v tom prípade, ak je sprevádzaná adekvátnymi advokačnými opatreniami. Advokácia môže mať formu rôznych príspevkov do diskusie na národnej alebo medzinárodnej úrovni, organizácie kampaní, protestov alebo iných spôsobov, ktoré pritiahnu pozornosť relevantných zainteresovaných strán, vrátane kľúčových štátnych orgánov. Tieto aktivity musia byť špecificky prispôsobené pre kontext prípadu a musia byť koordinované s litigáciou. S advokačnými aktivitami môžete začať kedykoľvek v priebehu litigácie, ale najväčšiu rolu zohrávajú na jej konci. Nie je pritom vždy nutné, aby výsledkom litigácie bolo konštatovanie porušenia práva.

Advokačné aktivity sú však do istej miery vždy závislé od úspešnosti litigácie. Pokiaľ je litigácia úspešná, je potrebné o jej výsledku informovať verejnosť a podniknúť ďalšie advokačné aktivity s cieľom vytvoriť tlak na štátne orgány, aby prijali potrebné reformy. Môžete pritom argumentovať možnosťou ďalšej litigácie, aby ste dosiahli skutočnú reformu a nielen čiastkové riešenia. Napríklad pokiaľ tisíce detí navštevujú špeciálne školy miesto inkluzívnych škôl, štát môže prísť s veľkým počtom dôvodov, prečo udržať status quo, ktorý je zjavne v rozpore so CRPD. Výsledkom litigácie môže byť prijatie dieťaťa do bežnej školy, ale táto litigácia je pre štát nákladná. Vo väčšine jurisdikcií je totiž neúspešná strana (a teda štát) povinná preplatiť protistrane (dieťaťu) trovy konania a niekedy súd môže priznať aj náhradu nemajetkovej ujmy. Tieto náklady môžu byť zanedbateľné v jednom prípade, ale pokiaľ sa vynásobí počtom detí v špeciálnych školách, argument pre inkluzívne vzdelávanie sa stane finančne merateľným a môže byť použitý pre advokáciu za zmeny vzdelávacieho systému.

Neúspešná litigácia môže na druhej strane poukázať na medzeru v systéme, ktorý zlyháva v poskytovaní ochrany pre najzraniteľnejšie skupiny, a to, že deti nedosiahnu na ochranu napriek medzinárodným záväzkom štátu, môže pritiahnúť pozornosť štátnych orgánov.

3) Osveta a budovanie kapacít

Médiá sa vo všeobecnosti veľmi nezaujímajú o práva detí so zdravotným postihnutím. Zaujímavá ale môže byť téma bitky Dávida s Goliášom. Médiá zvyčajne reagujú na situáciu, kedy slabšia strana zažaluje silnejšiu. Uhol pohľadu sa môže líšiť v závislosti na úspešnosti litigácie, ale otázka Dávida a Goliáša je vždy dôležitá.

Súčasne môžeme podporiť ľudské práva prostredníctvom programov na budovanie kapacít, obzvlášť v nadväznosti na úspešnú litigáciu. Cieľom týchto programov môžu byť napríklad tvorcovia práva a politik, poskytovatelia služieb, súdni úradníci, právnici, apod.

Nakoniec uvádzame dva príklady strategickej litigácie:

- *MDAC proti Bulharsku*: MDAC podalo kolektívnu sťažnosť proti Bulharsku na Európsky výbor pre sociálne práva. Tvrdilo, že Bulharsko zlyhalo v poskytovaní vzdelávania pre 3,000 detí so zdravotným postihnutím. Výbor dal MDAC za pravdu a označil snahy bulharskej vlády v oblasti vzdelávania detí so zdravotným postihnutím ako „zjavne nedostatočné“.
Dopad: Bulharská vláda prijala reformu a uzavrela niekoľko inštitúcií, kde deťom nebolo poskytované vzdelávanie.
- *V. I. (Moldavsko)*: V.I., chlapec s ľahkým duševným postihnutím, bol zverený do starostlivosti strýka po tom, čo bol vo veku päť rokov svedkov vraždy svojej matky otcom. Keď dosiahol dvanásť rokov, strýko sa o neho odmietol starať a nechal ho hospitalizovať v psychiatrickej nemocnici. V priebehu pobytu v nemocnici chlapec nemal žiadny kontakt s úradmi na ochranu detí, členmi rodiny alebo právnikmi. V.I. bol raz za trest na dva mesiace umiestnený v časti pre dospelých pacientov s ťažkým duševným postihnutím, kde bol dvakrát napadnutý. Následkom toho sa v noci bál zaspáť, úplne stratil chuť k jedlu a začal mať samovražedné myšlienky. Prípado sa dostal do pozornosti partnerskej organizácie MDAC v Moldavsku prostredníctvom verejného ochrancu práv.
Cieľ litigácie (prebieha): Zaisťiť nápravu pre V.I. a vyvodiť trestnú a/alebo občianskoprávnú zodpovednosť za mučenie v psychiatrickej miestnosti, a tiež vyvodiť zodpovednosť miestnych štátnych orgánov pri dohľade a prevencii týchto činov.